

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedirasi.

“Himoyaga tavsiya etilsin”

Pedagogika psixologiy fakulteti

dekani: _____ dots.B.Jo'rayev

” ” _____ 2013 yil

SAIDOV TO'RAXON HASANOVISH

**5140700 – Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
ta'lim yo'nalishi b'yicha bakalavr darajasini olish uchun Kasb-hunar
kollejlarda “Odam yarim qomatini qo'llari bilan qalamtasvirda
ishlash” mavzusini o'qitish uslubiyoti” mavzusida yozgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Qarshi-2013yil

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
BITIRUV MALAKAVIY ISHIGA TOPSHIRIQ

“TASDIQLAYMAN”

Kafedra mudiri _____ T. Astanov
“ _____ ” _____ 2013 yil

Talaba _____

Ta'lim yo'nalishi: _____

Bitiruv malakaviy ishining mavzusi: _____

Bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyoti o'tilgan
joy: _____

Bitiruv malakaviy ishi rahbari: _____

Bitiruv malakaviy ishi
maqsadi: _____

Ish rejasi: _____

Bitiruv malakaviy ishi bo'limi	Bitiruv malakaviy ish I bo'limi nomi	Bajarish muddati

Bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun zarur bo'lgan materiallar:

a) adabiyot manbalari: _____

b) qonuniy-meyoriy hujjatlar: _____

v) statistik va boshqa ma'lumotlar: _____

Tasvirlash materiallari: _____

Topshiriq berilgan kun: _____

Ishni topshirish
muddati: _____

Ilmiy rahbar: _____

Kafedra mudirining bitiruv ishini himoyaga qo'yish haqidagi xulosasi: _____

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA- PSIXOLOGIYA FAKULTETI

_____ ta'lim yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishiga

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ishning hajmi

A) yozma izoh qismi

V) grafik qismi

Malakaviy ishning dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi

Malakaviy ishning yozma izoh va grafik materiallarning tarkibi va bajarilishi sifati

Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

Malakaviy ishning ijobiy tomonlari

Malakaviy ish bahosi (maksimal baho100)

Malakaviy ish rahbari:

(familiyasi, ismi sharifi)

“ _____ ” _____ 2013 yil

**QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA- PSIXOLOGIYA FAKULTETI**

_____ ta'lim yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishiga

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ish mavzusining dolzarbligi va topshiriqqa mosligi

Malakaviy ishning yozma izoh grafik materiallarning tarkibi va bajarilish sifati

Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan-texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

Malakaviy ishning ijobiy tomonlari va kamchiliklari

Malakaviy bitiruv ishining bahosi (maksimal 100-ball) va xulosa

Taqrizchi:

(imzo)

mansabi, ish joyi, F.I.SH

“ _____ ” 2013yil

MAVZU: Kasb- hunar jollejlarida”Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirda ishlash”mavzusini o’qitish uslubiyoti

Mundarija

Kirish

I bob. Tasviriy san’atda qalamtasvirning tutgan o’rni.....

1.1. Tasviriy san’atining tur va janrlari.....

1.2. O’quv qalamtasvirining maqsad va vazifalari.....

1.3 Kasb-hunar kollejlarida qalamtasvir mashg’ulotlarini tashkil etish.....

1.4. Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirda ishlash bosqichlari.....

II BOB. Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirda ishlash uslubiyoti.....

2.1. Ta’lim samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llashning mohiyati.....

2.2. “Odam yarim qomatini qo’llari bilan qalamtasvirda ishlash” mavzusining o’qitishda qo’llanilgan ta’lim metodlari.....

2.3.“Odam yarim qomatini qo’llari bilan qalamtasvirda ishlash” mavzusining dars ishlanmasi.....

Illyustratsiya.....

Xulosa.....

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.....

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
BITIRUV MALAKAVIY ISHIGA TOPSHIRIQ

“TASDIQLAYMAN”

Kafedra mudiri _____ T. Astanov
“ _____ ” _____ 2013 yil

Talaba _____

Ta'lim yo'nalishi: _____

Bitiruv malakaviy ishining mavzusi: _____

Bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyoti o'tilgan
joy: _____

Bitiruv malakaviy ishi rahbari: _____

Bitiruv malakaviy ishi
maqsadi: _____

Ish rejasi: _____

Bitiruv malakaviy ishi bo'limi	Bitiruv malakaviy ish I bo'limi nomi	Bajarish muddati

Bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun zarur bo'lgan materiallar:

a) adabiyot manbalari: _____

b) qonuniy-meyoriy hujjatlar: _____

v) statistik va boshqa ma'lumotlar: _____

Tasvirlash materiallari: _____

Topshiriq berilgan kun: _____

Ishni topshirish
muddati: _____

Ilmiy rahbar: _____

Kafedra mudirining bitiruv ishini himoyaga qo'yish haqidagi xulosasi: _____

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA- PSIXOLOGIYA FAKULTETI

_____ ta'lim yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishiga

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ishning hajmi

A) yozma izoh qismi

V) grafik qismi

Malakaviy ishning dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi

Malakaviy ishning yozma izoh va grafik materiallarning tarkibi va bajarilishi sifati

Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

Malakaviy ishning ijobiy tomonlari

Malakaviy ish bahosi (maksimal baho100)

Malakaviy ish rahbari:

(familiyasi, ismi sharifi)

“ _____ ” _____ 2013 yil

**QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA- PSIXOLOGIYA FAKULTETI**

_____ ta'lim yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishiga

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ish mavzusining dolzarbligi va topshiriqqa mosligi

Malakaviy ishning yozma izoh grafik materiallarning tarkibi va bajarilish sifati

Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan-texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

Malakaviy ishning ijobiy tomonlari va kamchiliklari

Malakaviy bitiruv ishining bahosi (maksimal 100-ball) va xulosa

Taqrizchi:

(imzo)

mansabi, ish joyi, F.I.SH

“ _____ ” 2013yil

Kirish

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan milliy istiqlol g'oyasi Respublika konstitutsiyasida e'tirof etilgan insonparvarlik, demokratik, huquqiy davlat va jamiyatni barpo etish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko'tarish, jahon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida fan, texnika, ta'lim madaniyat va san'atning barcha yo'nalishidagi mutaxassislarni tayyorlash vazifasi qo'yilgan. Shu maqsadda barcha fanlar uchun, shu jumladan tasviriy san'at fani uchun ham Davlat Ta'lim Standartlari ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy ong shakllaridan biri – san'at-tabiat va jamiyatda bo'lgan, bo'layotgan va bo'ladigan voqea-hodisalarni badiiy tasvirlarda ifodalashidir. Tasviriy san'at o'zida moddiy olamning umumiy holatini va rivojlanishini aks ettirib, odamlarga uni bildiririshda muhim vosita bo'ladi va ularni siyosiy, ahloqiy va badiiy jihatdan tarbiyalashning qudratli omili bo'lib xizmat qiladi. San'at voqelikning o'zida ifodalash uslubi va xarakteri, mazmuniga ko'ra tasviriy san'at, me'morchilik, adabiyot, musiqa, sirk, teatr, kino, radio-televideniya kabi turlarga bo'linadi.

O'zbekiston tasviriy san'atining tarixi, qadriyatlari, ilm-fan, madaniyat durdonalarini, har tomonlama ilmiy va ijodiy o'rganish va tahlil etish g'oyat muhimdir. "Bugun bizning oldimizga shunday tarixiy imkoniyat paydo bo'ldiki, - degan edi prezidentimiz I.A.Karimov, - biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, ilmiy davlatchiligimiz negizlarini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni yangi jamiyat qurilishiga tatbiq etmoqimiz kerak."¹ Shu maqsadda Respublikamiz hukumatining qator hujjatlari Vatanimizning har tomonlama jahon andozalari asosida rivojlantirishga qaratilmoqda. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, umuminsoniy qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan,

¹ "Xalq ta'limi" jurnali 1992 yil, 10-12 son 1-bet.

ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. San'at, xususan tasviriy san'at istiqlol davrida mafkuraviy - g'oyaviy, ma'naviy olamning tarkibiy qismi sifatida u millat hayotidagi siyosiy va ijtimoiy – iqtisodiy o'zgarishlarga plakat kabi tashviqot - targ'ibot vositalariga o'xshab tezkorlik bilan javob bera oladigan ijodiy targ'ibotlaridan kelib chiqqan holda davom etmoqda.

Milliy istiqlol tufayli O'zbekiston xalqi o'zini milliy ma'naviy-madaniy yangilanishida o'ziga xos yo'lni tanladi va bu jarayon yurtboshimiz I.A.Karimov rahnamoligida bosqichma-bosqich davom etmoqda. Shunday ezgu maqsadlarni amalga oshirish mamlakatimizda demokratik tamoyillarga asoslangan jamiyatni barpo etish, yurt taraqqiyotini ta'minlash, yoshlar qalbiga va ongiga milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishni taqozo etmoqda.

Shunday ekan, har bir jamiyatning ijodkor qatlami o'zining o'rinbosarlari bo'lgan yosh avlodning kelajagi uchun qayg'urishi va g'amxo'rlik qilishi zarurdir.

Ajdodlarimiz yaratgan buyuk san'at asarlari, madaniy-ma'rifiy boyliklar xalqimiz, ayniqsa yosh avlod uchun katta tarbiya maktabi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan ushbu bitiruv malakaviy ishida tasviriy san'at asarlarida kompozitsiya ishlashni keng miqyosda o'rganib, ta'lim jarayonlarining yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o'quv mashg'ulotlarida o'quvchi –talabalarni ushbu janrda asar yaratish orqali tabiatni, ekologiyani, shuningdek, atrof-olamimizni o'rab turgan jamiki tabiat unsurlarini asarab-avaylash bilan birga ulardan bahra olish san'atiga ega bo'lishni taklif qilinadi.

Tanlangan mavzuning dolzarbligi shundaki, portret janrida yaratilgan asarlar Mustaqillik yillariga kelib, san'at darajasida yuqori mavqega erishib borayotganligiga qaramasdan bugunga qadar ushbu san'at turi va unda ijod qiluvchi usta rassomlar ijodi ilmiy jihatdan o'quv mashg'ulotlarida ilg'or texnologik yondashuvlar asosida o'rganishdir. Ushbu san'at turi borasida dars jarayonida yangicha pedagogik yondashuvlar asosida nazariy ma'lumot beruvchi

manbalar yo'qligi rassomchilikning ilmiy-ijodiy, nazariy va amaliy ahamiyati sust darajadalligidan dalolat beradi. Shu bilan bir qatorda ushbu sohani keng qamrovda namoyon etuvchi ilmiy manbalarni ommaga joriy etish masalalarini taqozo etadi.

Yuqorida zikr etilgan fikrlardan shuni ta'kidlash mumkinki, buyuk davlatning bugungi istiqbolini madaniyat va ma'naviyat haqida guvohlik beruvchi san'at muassasalarisiz tasavvur etish qiyin. Binobarin, Prezidentimiz I.A.Karimovning «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida» kitobida to'g'ri ta'kidlaganlaridek: «Biron bir jamiyat ma'naviy va ahloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi».² Demak, san'at muassasalari – ma'naviyat va madaniyat manbai ekan, ulardan xalqimizning ma'naviyatini, madaniyati va san'atini ko'tarishda ta'lim jarayonlaridan samarali foydalanish bugunning dolzarb vazifasidir.

Jamiyatimizning madaniy va ma'naviy yuksalishini oshirishda tasviriy san'at mutaxassislarining roli juda kattadir. Bunday mutaxassislarni tarbiyalash va ta'lim berish tasviriy san'at va muhandislik grafika fakultetining birinchi kursidayoq boshlanishi kerak. Ilmiy va uslubiy bazasi bu vazifani yechib bo'lmaydi, o'z navbatida bu birinchi kursdan boshlab o'quv jarayonini tashkil etishning yangi shakllari va tasviriy san'atni o'rgatish uslublarini ishlab chiqish ehtiyojini keltirib chiqaradi.

Tasviriy san'atning aynan portret janrlari ustida ishlash katta ahamiyatga ega. Tasviriy faoliyatning nazariyasini muntazam o'rganish, tasviriy san'at ta'limini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning asosiy shartlaridandir. Rangtasvir qonun-qoidalarini puxta egallagan talabagina amaliy ijodda samarali shug'ullanishi mumkin. Kimda-kim ilmni amaliyotsiz tasavvur etsa, - u bamisoli suzishga eshkaksiz chiqayotgan qayiq haydovchisidir va u hech qachon qaerga ketayotganligiga to'la ishonch hosil qila olmaydi deya ta'kidlagan Leonardo da Vinchi. Ayniqsa rangtasvir sohasida amaliyot hamisha kuchli nazariyot bilan bog'liq holda amalga oshirilishi zarur va bularsiz hech narsaga erishib bo'lmaydi.

² I.Karimov «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavsizlikka taxdid, barqarorlik sharlari va taraqqiyot kafolatlari». T. «O'zbekiston», 1997.

Tasviriy san'atning tarixi, rangtasvirni amaliy o'rganishda juda katta metodik tajribaga ega. Metodikaga oid adabiyotlarda juda qimmatli materiallar to'plangan bo'lib, ularda ko'plab texnik va texnologik maslahatlar yoritilgan. Rangtasvir nazariyasiga kelsak, bu masalada tarixiy merosning ahamiyati unchalik sezilmaydi. Yevropa singari Rus badiiy Akademiyasida ham rangtasvirni amaliy tarzda o'qitish juda kuchli bo'lgan, biroq tasvirlashning nazariy asoslari ishlanmasiga yetarli e'tibor berilmagan.

Keyingi vaqtda tasvirlashni nazariy o'qitish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bir qancha metodik qo'llanmalar nashr etilgan. Ularda kasb mahorati, yorug'-soya, ranglar majmuasi, havo perspektivasi qonuniyatlari nazariyasi mukammal ochib berilgan. Biroq, bu qo'llanmalar ham tasviriy faoliyatni bekami- ko'st yoritib bera oladi deb bo'lmaydi. Gap shundaki, talaba buyum va narsalarni o'ziga xos ranglarini va ularni yorug'lik ta'sirida o'zgarishlarini ko'rib tushunsa ham rangtasvirchi rassom bo'la olmaydi, chunki rangtasvirni umumiy qonuniyatlari (ranglar nisbati, issiq va sovuq ranglar, kolorit ranglar uyg'unligi) mavjud. Bir qancha rassomlarni tarbiyalagan, ajoyib pedagog-rassom D.N.Kardovskiy aytganki: «naturada ham, ishni boshqarishda ham asosiy e'tibor shunga qaratilishi kerakki, butun darsni o'tish jarayonida ranglar nisbatini hisobga olish zarur... Doimo rang munosabatlari bilan ishlash va fikrlashga o'rganish kerak».

Mavzuning dolzarbligi.

Jamiyatimizdagi muhim vazifalardan biri-o'zida ma'naviy boylikni, ahloqiy poklik va jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan san'at turlarini puxta biladigan insonni yetishtirishdir.

Ana shunday vazifalarni xal qilishning obyekti bu ko'p qirrali pedagoglar zimmasidadir.

San'atning eng qadimiy va keng tarqalgan turlaridan biri tasviriy san'atdir. San'atkor o'z asarlarida voqea - hodisalar, turli holatlarning ma'lum bir ko'rinishini ifodalab, tasvir orqali ichki mohiyatini ochib, kishilarning ma'naviy qiyofasi, psixologik (ruhiy)holatini va fikrlarini tasvirlaydi.

Tasviriy san'at inson ongiga tezda ta'sir etib, unda ezgu hislar uyg'otadigan, ma'naviy olamni boyitadigan san'at turlaridan biridir. Shu bilan birga, tasviriy san'at inson shaxsining shakllanishi va kamolga yetishga yordam beradigan tarbiyachi hamdir.

Tasviriy san'atga tarbiyalanish samaradorligini oshirishga doir zarur ko'rsatmalar, dolzarb tadbirlar juda ko'p jihatdan o'z ifodasini topib kelmoqda. Respublikamizda san'at vositasini tarbiyalash takomillashtirish va shunga muvofiq kerakli shart-sharoitlarni yaratishga katta ahamiyat bermoqda.

Shu jumladan Respublikamiz hududida insonlarga san'at asarlaridan qadimiy urf- odatlardan to'g'ri foydalanib kelajak avlodga ham to'g'ri tushuntirishlar olib borishga katta ahamiyat qaratilgan.

Shu ma'noda Respublikamizda hokimmiyat tomonidan xalq ta'limi tizimini tubdan isloh qilish maqsadida 1997- yili "Ta'lim to'g'risidagi qonun " va "Kadrlarni tayyorlash bo'yicha milliy dasturi" qabul qilindi.

Unda O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi siyosatini, umuminsoniy qadriyatlar tarixiy tajribasi, madaniyati va fan bobidagi ko'p asrlik an'analar jamiyatini istiqboldagi rivojlanishini hisobga olgan holda yurgizadi deyilgan.

Ta'lim samaradorligi mezonini uning xalqaro standartlar talabiga javob berishi bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat standarti, Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi (2002 yili 21-fevral 54-sonli bo'yruqi bilan tasdiqlanib hayotga tadbqiq qilinadi. Hamma fanlar qatorida tasviriy san'at bo'yicha davlat ta'limi standartlari, qo'yilgan talablar maqsad va vazifalar ishlab chiqilgan.)

Mavzuning maqsadi.

Tasviriy san'atni yo'nalishidagi kasb-hunar kallejlari uchun "qalamtasvir" fanidan "Odam yarim qomatini qo'llari bilan qalamtasvirda

ishlash” mavzusini interfaol metodlari asosida o’qitish uslubiylatini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuning vazifalari

-O’quvchilarda ijodkorlik, rassomlik qobiliyatlarini shakllantirishda “Qalamtasvir” darslarining tutgan o’rnini yoritish .

- Qalamtasvir tushunchasi , va ularni ishlash xususiyatlari to’g’risida ma’lumotlar keltirish

- ta’lim samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llashning mohiyatini yoritish.

- “Qalamtasvir” darslarida qo’yiladigan zamonaviy talablarni belgilash.

Malakaviy ishning ob'ekti va predmeti

Malakaviy ishning ob'ekti sifatida kasb-hunar kollejlari, pedagogika institutlari va universitetlarining “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo’nalishi talabalari tanlab olingan.

Malakaviy ishning yangiligi amaliy ahamiyati,

mavzuni o’qitish bo’yicha ishlab chiqilgan tavsiyalarni Tasviriy san’at yo’nalishidagi kasb-hunar kollejlariida maxsus fanlarni o’qitishda, dars jarayonida, amaliyot davrida , to’garaklarda o’qituvchilar, to’garak rahbarlari, amaliyotchilar va o’quvchilar foydalanishi uchun tavsiya etish mumkin.

I-Bob Tasviriy san'atda qalamtasvirning tutgan o'rni.

1.1.Tasviriy san'at ning tur va janrlari.

San'atning tarixiy rivoji jarayonida uning turlari ham shakllana bordi. Grafika, rangtasvir, haykaltaroshlik, me'morchilik,xalq amaliy bezak san'ati va boshqalar.

Ularning barchasi inson va ma'naviy hayotning muhim qismi bo'lib, yuksak badiiy ideyallarni, go'zallik haqidagi tushunchalarni ifoda etadi.

Bir san'at turi boshqasidan o'zining mazmuni, badiiy-ifodaviy vositalari va uslubi, his-tuyg'ulariga ta'sir va hayotiy ahamiyati bilan farq qiladi.

Grafika-qalam tasvir va bosma badiiy asarlarni o'z ichiga olgan tasviriy san'at turi hisoblanadi.Shuningdek o'ziga xos tasviriy, ifodaviy vositali san'at turidir.

Shuningdek u o'ziga xos tasviriy, ifodaviy vositalari va ta'sirchanlik imkoniyatiga ega. "Grafika" san'at poligrafiyasi va kollegrafik aniq kontrast chiziqli qalamtasvir usulining keskin rivoji tufayli hamda jurnal va kitoblar chop etishda fototexnik ishlab chiqarilishi jihatidan eng qulayligi uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Grafika san'atida obrazning hajviyligiga badiiy vositalarning bir nuqtaga yig'ilganligi va qaratilganligi bilan erishiladi, shuning uchun ham grafikada tugallangan asarlardan tashqari naturadan qoralamalar rangtasvir, haykaltaroshlik va me'morchilik asarlarining eskizlari ham mustaqil ishlanadiki, ular ham mustaqil badiiy qiymatga ega. Texnik tomonidan grafika rasm va bosma grafikaga bo'linadi. Grafika bu san'atning eng qadimiy va an'anaviy turi-rasmning kelib chiqishi, tashqi chizilgan tasvirlar, antik idishlardagi chizgilar bo'lib, tasvir asosini chiziqlar, rang dog'lari tashkil etadi. O'zining konstruktiv-tasviriy va badiiy ta'sirchanlik imkoniyatlari, uslublaridagi cheksizlik va keng ko'lamlilik jihatdan rasm grafikasida rassomning ijodiy yo'li natura bilan doimiy muloqot hisoblanadi.

Rasm bilan rangtasvirda ko'pgina umumiyliklar mavjud bo'lib, ular o'rtasidagi chegara shatrlari hisoblanadi.

O'zining vazifasiga ko'ra dastgohli, kitob, gazeta va jurnal, xalq amaliy grafikasi va plakat bir-biridan farq qiladi.

Dastlabki grafika asosan uyg'onish davtida keng tarqalgan. U an'anaviy tasviriy san'at janrlariga ham murojat qilib keladi.

Bosma grafikaning dastlabki san'ati o'zining ko'p tirajda chiqarilishi, ommaga yetib borishi, shuningdek, bezakdorlik sifatiga ko'ra interyerlarni bezash uchun qo'llaniladigan asosiy sohasi kitobdir.

Rangtasvir san'at turi bo'lib, unda tasvir yoki kartina ranglar orqali matoning qattiq yuzasida yaratiladi. Yorug'- soya, qo'yilgan ranglar ta'sirchanligi fakturi va kompozitsiya, kolorit kabi vositalar predmetlarning hajmi, shakli, o'ziga xosligi, kengligi, teranligi va yorug' havo muhitini yaratish imkoniyatini beradi.

Rangtasvir turg'un va vaqtincha rivojlanish holatini sokinlik va his-hayajonli ruhiy to'laqonlilik, harakat ta'surotini beradi.

Bu holat nafaqat borliqni ko'z bilan ko'rish darajasini yaqqol ko'rinish, balki hayotning keng manzarasini ifoda etish imkonini beradi. Shuningdek rang tasvirda tarixiy jarayonlarning mohiyatini ochib beriladi, insonning ichki kechinmalari ifoda etiladi.

Rangtasvir asoslarini bajarish uchun suvbo'yoq , guash, pastel, tushdan ham foydalaniladi. Rangtasvir uchun eng muhim va asosiy tasvirni ifodalovchi vosita bu moy bo'yoq hisoblanadi. Uning ta'sirchanligi turli assatsiativ tugunlarini keltirib chiqaradi.

Rangtasvirning boshqa bir ifodaviy vositasi qalam-tasvir (chiziq va nur soya) rang bilan birgalikda tasvirning ritmik kompozitsiyon yaxlitligini tashkil qiladi, chiziqlar hajmlarini bir-biridan ajralib turadi.

Rangtasvir asari ishlanadigan (mato, yog'och,qog'oz, karton, devor, toshoyha , metall va boshqalar) asos materiyallar odatda grunt va rang qoplama, ba'zan esa lokni saqlaydigan yupqa parda bilan qoplanadi. Rangtasvirning tasviriy va ifodaviy imkoniyatlari, ishlash texnologiyasining o'ziga xosligi, rangning xususiyati bo'yoqning maydalanganlik darajasi, rassom ishlayotgan asbob, u qo'llagan suyuqlikning xarakteriga bog'liq. Shuningdek matoning silliq yoki

g'adir- budur yuzasi, birinchi qalam bo'yog'i rangning qo'yilish uslubiga rangtasvir asarining fakturasiga ta'sir qiladi.

Miniatyura kichik hajmli va badiiy uslubning nozikligi bilan ajralib turadigan tasviriyl san'at asari. Miniatyuraning maxsus mustaqil xarakterga ega bo'lgan rangtasvir va grafik tasvirdir. (Asosan portretlar)

Miniatyuraning bir turi lokli rangtasvir bo'lib, kichik lokli mahsulotlar yuzasiga moybo'yoq yoki temperada tasvirlar ishlab chiqiladi.

Haykaltaroshlik. Bu san'at tasviriyl san'atning alohida turi hisoblanadi. Haykaltaroshlik san'ati'ni o'rganish uchun o'quvchilar, eng avvalo, san'atning nazariyl va amaliyl tushunchalariga ega bo'lishlari maqsadga muvofiqdir. Shu sababli ular quyidagilarni bilishlari va o'rganishlari lozim:

- haykaltaroshlik san'ati tarixini, umumiy nazariyl tushunchalarini;
- haykal ishlashda ishlatiladigan materiallar, asbob-uskunalar hamda ularni tayyorlash va ulardan foydalanish qoidalarini;
- mevalar va sabzavotlar, odam va hayvonlar shakllarini yasashni, grafik tasvirlarni ishlashni.

Haykaltaroshlik — lotincha «*skulpo*» so'zidan olingan bo'lib, qattiq materiallarga qirqish, kesish, o'yish, taroshlash orqali ishlov berish ma'nosini anglatadi.

Haykaltaroshlik asarlari makonda ma'lum hajmga ega bo'lgan detallar, shakllar orqali yaratiladi. Uning nafis haykaltaroshlik turi ham mavjud. Bu usul haykaltaroshlikda «maishiy plastika» deb ataladi. Nafis haykaltaroshlik buyumlari o'zining nafisligi, o'lchamikichikligi bilan ajralib turadi. Uni qo'lga olib ko'rish mumkin. Nafis haykaltaroshlikda kishining diqqatini o'ziga tezda jalb qiluvchi materiallar: chinni, sopol, yog'och, metall va qimmatbaho toshlar, fil suyagi kabilardan foydalaniladi.

Haykaltaroshlikning keng tarqalgan material turlaridan biri loy yoki plastilindir. Bu material turlaridan haykaltaroshlar haykal maketini tayyorlashda, xalq amaliyl san'ati ustalari esa o'yinchoqlar va mayda plastika tayyorlashda foydalanadilar.

U. Jo'raqulov, A. Muxtarov (Samarqand), U. Umarov, A. Hazratqulov, M. Nazrullayev (G'ijduvon), B. Boisov, R. Matchonov (Xorazm), K. Turobov, Yu.

Ziyomuhamedov, A. Rahmatov, M. Rahimov, R. Orifjonov, A. No'monov, T. Miraliyev, A. Aminov (Toshkent), T. Tillaxo'jayev (Namangan), A. Xudoynazarov (Katta qo'rg'on), B. Xalilov (Denov), M. Obloqulov (Urgut), aka-uka Hojimirovlar (Andijon), X. Rahimova (Buxoro), Sh. Qalandarov (Xo'jayli) va boshqa usta hamda kulollar xalq amaliy san'atini rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar. Loydan turli idishlar yasash va ularni tegishli ranglarga bo'yash O'zbekistonda juda qadim zamonlardayoq rivojlangan. Kulolchilik san'ati buyumlariga lagan, tovoq, choynak, piyola, sopol va chinni idishlar, shuningdek, loydan ishlangan o'yinchoqlar kiradi.

Barcha kulolchilik ishlari loy yoki plastilinning yaxlit hajmli bo'lagini yapaloqlashtirish, egish, cho'zish, silliqashtirish va h. k. orqali barmoqlar hamda kaftlar yordamida bajariladi. Badiiy ishlov beriladigan buyumni batartib ishlash uchun maxsus asbob va uskunlardan foydalaniladi. Bular yog'ochdan yasalgan pichoq (stek)lardir. Yog'och pichoq (stek)lar, odatda, qo'l bilan ishlov berib bo'lmaydigan mayda qismlarni tarashlashda, qirqish, kesib olishda ishlatiladi. Bu yog'och pichoqchalarning shakli turli-tuman bo'lib, ortiqcha loy yoki plastilinlarni sidirish, qirqib olish, o'yib ishlov berishda qo'l keladi.

Loy va plastilinni dumalatib ishlov berish, loyni ishga tayyorlash bosqichlarini bajarishda maxsus fanera — taglik kerak bo'ladi. Bu ish joyning toza bo'lishida muhim ahamiyatga ega. Loy yoki plastilin faneraga yopishmasligi uchun u laklanadi yoki aliflanadi.

Me'morchilik-insonlarning kundalik, shaxsiy va jamoaviy, hayotiy talablari, ehtiyoji bo'yicha bino yoki ularning kompleksini ko'rish san'atidir.

Me'morchilik badiiy obrazlarda jamiyat hayotining mazmuni, uning taraqqiyoti, estetik ideyallari o'z aksini topadi. Me'morchilik g'oyasi uning qaysi maqsadga qaratilganligi, binonig ichki sahna ko'rinishida, umumiy va alohida shakllarining mutanosibligiga retmik tuzilishida ochiladi.

Me'morchilik inson ruhiga o'zining badiiy va mahobatli shakllari bilan boshqa san'at turlariga nisbatan doimiy ta'sir qilib turadi. U atrof muhitning o'zida

xosligini yuzaga chiqaradi va shaharlar xuddi inson singari zamon hayoti hamda o'tgan avlodlar tarixi haqida hikoya qiladi.

Xalq amaliy bezak san'atining turlari. Xalq amaliy san'ati qo'yidagi turlarga bo'linadi: naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorlik, toshtaroshlik, kulolchilik, misgarlik (kandakorlik), zargarlik, zardo'zlik, kashtachilik, gilamdo'zlik, savat to'qish, suyak o'ymakorlik, pichoqchilik va boshqa turlariga bo'linadi.

Naqqoshlik. O'rta Osiyo naqqoshlik san'ati qadimdan dunyoga mashhur. O'tmishda ota- bobolarimiz qurgan muhtasham binolar hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo'qotmagan. Yuksak did bilan ishlangan naqshlar bizni hayratga solib kelmoqda.

Milliy naqshlarimiz g'oyatda boy mazmunga ega. Oddiy qoshiq, lagan, quticha, sandiq, belanchak, cholg'u asboblari, uy-ro'zg'or buyumlaridan tortib turar joy va jamoat binolarining devor hamda shiftlariga solingan naqshlar insonni hayratga soladi, uni uylantiradi. Bu go'zal naqshlar ajoyib naqqoshlar tomonidan yaratilgan bo'lib, asrlar davomida bunyod topdi, rivojlandi me'morchilik hamda tasviriy san'at rivoji bilan bog'langan holda takomillashib bordi.

Naqsh- arabcha tasvir, gul degan ma'noni anglatadi. Qush hayvon o'simlik, geometrik va boshqa elementlarni ma'lum tartibda takrorlanishidan hosil qilinadigan bezakdir.

Ganchkorlik. Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan biri bo'lib, o'z aksi, husn-jamolini dunyo me'morchiligida shu jumladan O'rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Avg'oniston va boshqa Sharq mamlakatlari me'morchiligida namoyon etib kelmoqda. Ayniqsa, o'rta osiyoda yaratilgan asarlar o'ziga xos badiyligi kompozitsiyasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi.

Hozirgi kunda ganch serquyosh O'zbekistonimizda ardoqlanib, avaylab muhofaza qilinayotgan ko'pgina yodgorlik obidalarig ko'rkamlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon, Xiva, Shahrisabz va boshqa shahardagi tarixiy obidalarni qurish va bezatishda ishlatilgan.

Ganch qorishmasi yangiligida oson kesiladi, undan hohlagancha shakllarni o'yish, yasash mumkin, lekin u qotgandan so'ng qattiq toshga o'xshab qoladi. Ustalarimiz uning bu ajoyib xususiyatidan qadimdan foydalanib kelganlar. Shu tariqa hozirgacha bu hunar avloddan-avlodga o'tib tarixiy an'ana sifatida rivojlanib boryapti.

Ganchkorlik san'atimiz faxri beqiyos bebaho xazina. Hech shubhasizki, uni chuqur o'rganish miliy va amaliy ahamiyatga egadir.

Ganch o'ymakorlik san'ati asrlar davomida o'ziga xos uslub bilan rivojlanib keldi.

Yog'och o'ymakorligi. Yog'och o'ymakorligi o'zbek xalq amaliy bezak san'atining keng tarqalgan bir turi. Bunda biror naqsh yoki tavsir taxta yoki yog'och buyumlariga chizib, kesib, o'yib, ishlanadi. Badiiy san'atning bu turi deyarli barcha xalqlarda bo'lib, qadimgi Sharqda antik dunyo mamlakatlari arxitekturasida keng ishlatilgan. Asrlar davomida Yevropa va Osiyo mamlakatlarida yog'och o'ymakorligining rivojlanib o'ziga xos badiiy uslublari kelib chiqqan. Shu singari O'rta osiyoda ham yog'och o'ymakorligi qadimdan rivojlanib kishilarning o'y-ro'zg'or buyumlarida va arxitekturasida juda keng qo'llanilgan bu. O'ymakorlik qadimiy arxitekturaning eshik, darvoza, ustunlar har xil to'sin, stol, xontaxta, quticha, ramka, qalamdan va boshqa buyumlarni bezashda ishlatilib kelingan.

Misgarlik (kandakorlik). O'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng keng tarqalgan turlaridan biri kandakorlikdir.

Kandakorlik deganda metallardan yasalgan badiiy buyumlarga o'yib yoki burtik qilib naqsh ishlash tushuniladi. O'zbekiston hududida joylashgan O'rta osiyo shaharlarda metallardan yasalgan badiiy buyumlar ishlab chiqarish qadimdan rivojlanib kelayotgan san'at bo'lib bu san'at o'zining qadimiyligi bilan kulolchilikdan keyin, ikkinchi o'rinda turadi.

Savdo-sotiqda qadimdan kandakorlik buyumlariga talab katta bo'lgan. Bu asrlar ramziy ifodalarning yangi uslublari hamda g'oyalarini tarqatish manbai bo'lib xizmat qilgan. Mahalliy san'at asarlari qo'shni mamlakatlar san'atining eng

yaxshi yutuqlari bilan boyib borgan. Qadimdan buyum yasash urf boʻlib qolgan. Mahalliy ustalar oltin, kumush, jez, mis va boshqa metallardan har xil buyumlar yasaganlar.

Zargarlik. Oʻzbek xalq amaliy sanʼati turlari ichida zeb-ziynat sanʼati boʻlmish zargarlik alohida oʻrin egallaydi.

Musulmonlarda feruza, marvarid, zumrad va boshqa toshli zargarlik buyumlari nihoyatda qadrlangan. Chunki ular inson uchun faqat bezak buyumlari boʻlib qolmay, balki sogʻlik uchun, inson ruhiyati uchun ijobiy taʼsir etgan. Masalan: marvarid inson organizmini mustahkamlaydi, yurakdagi tushkunlik va iztirobni haydaydi, koʻz qobiliyatini oshiradi, jinlardan saqlaydi, ogʻizdagi koʻlansa hidlarni yoʻqotadi, oshqozondagi va jigardagi toshlarni maydalaydi, shamollash bavoil va boshqalarni tuzatadi. Feruza esa uni qudratli tumor sifatida taqilgan oshqozon hamda koʻz kasalligiga shifobaxsh, taʼsir etgan, ilon chaqqanida eng yaxshi davo hisoblangan. Shuning uchun qadimda kelinlar kiyimiga feruza taqishgan.

Sadaf Sharqda ham, Yevropada ham yuqori baholangan. Undan tugʻnagʻich, baldoq marjonlar, ilma tugmalar yasalgan.

Uni qadimda oshiqlar mahubasiga sovgʻa qilgan. Uni taqqan kishini ajin hamda sepkillardan asragan, zehinni ravshan qilgan, kishini badnom ruhiyatini koʻtargan.

Tosh va suyak oʻymakorligi. Tosh oʻymakorligi xalq amaliy bezak sanʼatining noyob turlaridan biri. Bu sanʼat kishidan isteʼdod va intilishlardan tashqari mehnatsevarlik va hayotda zoʻr sabr-toqad talab qiladi.

Bu sanʼatni toshtaroshlik va sangtaroshlik deb ham yuritiladi. Tosh oʻymakorligi toshni oʻyib, yunib, tirnab naqsh yoki biror tasvir ishlash kasbidir. Toshni oʻyib ishlashning chiziqli oʻyma, zanjiri oʻyma, yassi oʻyma, chuqur oʻyma, panjarasimon oʻyma va hajmli oʻyma turlari bor. Tosh oʻymakorligida ishlatiladigan materiallar oʻrni, maqsadi hamda vazifasiga qarab yumshoq, oʻrtacha qattqlikdagi va qattiq toshlar ishlatiladi. Yumshoq toshlarga gipstosh, talʼkoxlorit, ohaktosh oʻrtacha qattqlikdagi toshlarga oniks, porfit, ohakli

marmar, marmar va qattiqtoşlarga lazurit, amozon, agat, malaxit, xadent, nefrit va boshqalar kiradi. Bu toşlardan qozon, ko‘za, lagan, piyola, haykalcha va haykallar tayyorlanadi. Ko‘za, lagan, namoyon va boshqalarga toşni o‘yib o‘simliksimon, geometrik ramziy naqshlar hamda syujetli rasmlar o‘yib ishlanadi.

Suyak o‘ymakorligi O‘zbekiston xalq amaliy bezak san‘atning boshqa turlari kabi tez sur‘atlar bilan rivojlanmoqda. Suyak o‘ymakorligi O‘zbekistonda san‘atning eng yosh turidir. Suyak o‘ymakorlik Hindiston, Yoqutiston, Afrika-Xitoy umuman Sharq mamlakatlarida yuksak darajada rivojlangan.

Suyak o‘ymakorligi juda qadimiy san‘at buni har xil arxeologik topilmalar orqali bilib olishimiz mumkin.

Kulolchilik. Kulolchilik loydan mo‘jizakor go‘zallik yaratgan. Sharqning eng qadimiy hamda navqiron san‘atidir. Bu loy, saxovat, halollik, ezgulik timsolidir.

To‘proq insonlarning barcha ehtiyojini o‘z zimmsaiga olgan farovonlik, to‘kinlik, rizq-ro‘z, go‘zallikning eng oliy ko‘rinishi san‘atning zaminidir.

Kulolchilik bilan dunyodagi barcha xalqlar shug‘ullanadi. Ular o‘ziga xos tomonlari bilan bir-biridan farq qiladi. O‘zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an‘analar, shakl-mazmun ijodiy jarayon va o‘ziga xos uslubga ega. Sopol buyumlari sodda bo‘lsada uning ko‘rinish qismlarining aniqligi, mutanosibligi saqlanishi, naqshlarning badiiy joylashishi, shakl va mazmunning birligi, uyg‘unligi o‘zbek kulollarini jahonga tanitib kelmoqda. Kulolchilik hunari loydan, piyola, kosa, tovoq, ko‘za, lagan, xurmacha, tog‘ora, xum, tandir, buyum o‘yinchoqlar qurilish materiallari va boshqalar tayyorlaydigan soha bo‘lib, u uzoq tarixga ega maxsus to‘proqni o‘ta qizdirganda toshsimon bo‘lib pishishini, undan har xil idishlar tayyorlashni odamlar juda qadimdan neolit davrining boshlaridayoq bilganlar.

Ular avval loydan idish-tovoqlar yasab, xumdonga qizdirib pishirganlar. To‘proq jahonning hamma yerlarida bo‘lgani uchun kulolchilik keng tarqalgan bo‘lib, dastlab bu hunar bilan ayollar shug‘ullanganlar. Kulolchilik charxi

miloddan avvalgi uch ming yillarning boshlarida ixtiro qilingandan keyin kulolchilik bilan erkaklar shug'ullana boshlaganlar.

Kashtachilik. O'zbek miliy kashtachiligi (kashtado'zlik) amaliy san'atning eng qadimiy turlaridan bo'lib, u xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Kashtachilik san'ati nafaqat mamlakatimizda balki chet ellarda ham shuhrat qozongan.

O'zbek xalq ustalari qo'llari bilan tikilgan darpich, so'zana, zardevor, gulko'rpa choyshab kabilar hozirgacha saqlanib kelinmoqda.

Zardo'zlik. Zardo'zlik – hunarmandchilikning qadimiy turlaridan biri zar ip bilan naqsh tikishdir. U forscha zardo'zi so'zini anglatadi.

Zardo'zlik san'ati uzoq tarixga ega. Zardo'zlikning vatani Vavilon bo'lib, u Rim imperiyasiga qarashli bo'lgach, zar, ipak va jun ip qo'shib tikilgan rang-barang kashtachiligi butun dunyoga mashhur bo'lgan. Vizantiyada zardo'zi kiyim-kechaklarni faqat imperator ayollari aslzodalar kiyishgan. Vizantiya bilan muntazam madaniyat hamda siyosiy hamkorlik qilishi to'fayli zardo'zlik san'ati Eron podsholigi saroyida ham rivoj topgan. Eronda zardo'zlik san'atining rivojlanganligiga XV-XVII asrda ishlangan zardo'zlik namunalari misol bo'la oladi

Rangtasvir janrlari–

janr bu san'at turining tarixiy shakllangan mavzular jihatidan ichki bo'linishidir. Janrlarga bo'linish pirinsipi har-bir badiiy ijodiyotga xos holatdir.

Janr- fransuzcha so'z bo'lib “tur, ko'rinish” ma'nosini bildiradi.

Tasviriy sa'natda asosiy janrlar tasvirning mavzusiga ko'ra belgilanadi.(Manzara, maishiy janr, tarixiy janr, portret,hatyurmort, animalistiklar)

Tarixiy janr bu –tasviriy san'atning asosiy janrlaridan biri bo'lib, tarixiy voqealar, shaxslar, jamiyatning ijtimoiy muhitga bag'ishlanadi. Asosan o'tmishga murojaat qilib yaqin o'tmishda bo'lib o'tgan va tarixiy ahamiyati zamondoshlar tomonidan tan olingan voqealarni aks ettiradi.

Tarixiy janr ko'pincha boshqa janrlar bilan aralashib ketadi. Maishiy janr(Tarixiy, maishiy, tasvirlar) portret (Tarixiy shaxslarni tasvirlash), ayniqsa

tarixiy janr bilan batal janrni ajratib bo'lmaydi. unda harbiy voqealar mavzuni ochib beradi.

Tarixiy janr rivoji ko'pincha tarixiy o'zgarishlar bilan bog'liq. Uning ko'tarinki davri esa, ijtimoiy qarama-qarshiliklarning kuchaygan yoki jamiyatdagi ilg'or ideyallarni san'atda ifodalash va tomoshabinga yetkazish ehtiyoji paydo bo'lishda yuz beradi. Tarixiy janr ko'pincha tarixiy kuchlarning fojeali to'qnashuvi, milliy-ozodlik kurashi, xalqqa tarixning faol harakatga keltiruvchi kuchi sifatida qaralganda yuz beruvchi voqealarning badiiy ifodasidir.

Manzara janri tasviriy san'atda tabiat, shahar, interyer ko'rinishlarning tasvirlanishi manzaraga ta'luqlidir. Manzara janridagi asarlarni ayrimlari bevosita tabiatning haqiqiy, ya'ni hayotiy ko'rinishlarini tasvirlasa, boshqalarida borliq, ijodiy tarzda hayolan ifodalangan bo'ladilar. Ba'zan bu ikki hol bir asarda kuzatilishi ham mumkin. Manzara janrining paydo bo'lishi juda uzoqlarga borib taqaladi. Manzara tasvirining keng tarqalishi qadimgi Sharq va Kret orollaridagi arxeologik qazilmalar misolida ko'rish mumkin. Masalan: Eramizdan avvalgi davrlarga oid Beni-Xasandagi qabr toshda yovvoyi mushuk ovi tasvirlangan. Manzara janri mustaqil ravishda Xitoyda VI- asrda paydo bo'lgan bo'lsa, Yevropa san'atida uyg'onish davriy ilmiy negizida ya'ni chiziqli va havo perspektivasi asosida shakllangan edi.

Manzara janrining ikki xili mavjud. Birinchi mustaqil manzara bo'lib, unda faqat manzara aks ettiriladi. Ikkinchi turidagi manzara biror-bir fon ifoda etadi.

Masalan, portritning orqa tomonida tabiat yoki shahar manzarasi tasvirlanishi mumkin. Manzara janrning alohida shakllaridan biri bu interyer hisoblanadi. Interiyer binolarning ichki ko'rinishlarini ifodalaydi, bu janr qadimgi Misr, Xitoy rassomchiligida ko'p uchraydi.

Qadimgi Misrliklar va Xitoyliklar o'z ishlarida interyerni aql bovar qilmaydigan aniqlik bilan prespektiva qonunlari asosida tasvirlay olganlar. Bu jarayonda ijod qilib Jotto, A.Veproki, Leonardo da Vinchilar shuhrat qozonganlar.

Manzara janrning ikkinchi ko'rinishi **dengiznavislik (marina-** fransuzcha so'z bo'lib "dengiz" degan ma'noni bildiradi) unda asosan dengiz ko'rinishlari va undagi hodisalar tasvirlanadi.

Dengiz janrning shakllanishida I.Ayvazovskiyning xizmatlari katta bo'lgan.

Bu ulug' rassom o'zining umrini faqat dengiz ko'rinishlarini tasvirlashga bag'ishladi. Uning "Qora dengiz", "To'lqinlar orasida", "To'qqizinchi val" kabi asarlari jahon tasviriy san'tida munosib o'rin egallaydi.

Dengiznavislik janridagi asarlarda boshqa janrlarga xos elementlar ham ifodalash mumkin. Masalan: portret, manzara, tarixiy, maishiy va hokozolar. Manzara janri ko'proq rang tasvirda qisman grafika va haykaltaroshlikda qo'llaniladi.

Haykaltaroshlikda manzara asosan uning relyef turida ishlatiladi. Haykaltaroshlikda manzara ko'rinishlari asosiy emas, balki to'ldiruvchi qo'shimcha ahamiyat kasb etadi.

Natyurmort janri. "Natyurmort" so'zi fransuzcha so'z bo'lib, "Jonsiz narsalar" ma'nosini anglatadi. Bu tasvirda rangtasvir ham keng qo'llaniladi.

Tasviriy san'atning bu janriga gullar, mevalar va sabzavotlar, qushlar, baliqlar, oziq-ovqatlar va boshqa turli predmetlar aks ettiriladi. Natyurmort mustaqil janr sifatida XV-XVI-asrlarda Gollandiya va Ispaniyada paydo bo'ldi. Natyurmortning ikki turi mavjud. Birinchisi mustaqil ravishdagi natyurmort bo'lsa, ikkinchisi yordamchi yoki to'ldiruvchi natyurmortdir.

Natyurmortning birinchi turida faqat natyura tasvirlansa, ikkinchi turida bironta portret yoki maishiy janrdagi tasvirda qo'shimcha detal sifatida ishlangan bo'ladi.

Natyurmortning xarakterli xususiyati - uning go'zallikdan zavqlanishga yo'naltirilganligidadir. Bu vazifani rassom gullar, meva-sabzavotlar, oziq-ovqatlarning turli ko'rinishlari hollarida ifodalay olish orqali bajaradi.

1.2. QALAMTASVIR VA UNING MAQSAD-VAZIFALARI

Qalamtasvir – barcha tasviriyy san’at turlarining asosi hisoblanadi. Rassom tasviriyy san’at turining qaysi birida ijod qilishidan qat’iy nazar, qalamtasvirga asoslanadi. U o’zining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyalari ustidagi izlanishlarini avval qalamda dastlabki chizgilar bilan ifodalaydi. San’at asarini yaratishda qoramalar rassomga yordamchi manba bo’lib xizmat qiladi.

Rassom u yoki bu kartinasini yaratishni qalamda chizishdan boshlaydi. Keyin asarga ranglar beriladi va u tomoshabinga estetik huzur baxsh etadi. Boshqacha qilib aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom o’z asarini yetuk holga keltira olmaydi.

Qalamtasvir mustaqil ravishda tugallangan san’at asari ham bo’lishi mumkin. Tush, sangina, pastel, sous, qalamda yaratilgan ko’plab kartinalar jahonning turli san’at muzeyi va ko’rgazmalaridan joy olgan.

Qalamtasvir mashg’ulotlari ko’rib-kuzatib to’g’ri tasvirlash, borliqni idrok etish, qo’l, ong va sezgi organlarini rivojlantirishda nafaqat bo’lajak rassomga, balki turli kasb sohasidagi kishilarga ham zarurdir.

Uyg’onish davrining buyuk rassomi va olimi **Leonardo da Vinchi** **“Rangtasvir qonunlari”** nomli asarida ta’kidlaganidek, *yoshlar o’zlarini ilm-fan, tasviriyy san’atda sinamoqchi bo’lsalar, avvalo, rasm chizishni mukammal bilmoqlari lozim.*

Qalamtasvir bakalavriat talabalariga I-IV kurslarda nazariy va amaliy mashg’ulotlar orqali o’rgatiladi. Shuni ta’kidlash kerakki, amaliy mashg’ulotlar bilan bir qatorda talabalarga nazariy bilim berish g’oyat muhim. Bu bilim bo’lajak pedagoglarning institutni tugatgandan so’nggi ilmiy va ijodiy faoliyatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Borliqdagi narsa va shakllarni realistik tasvirlash talabaga amaliy bilim va ko’nikma beribgina qolmay, balki uning estetik didini o’stirish, dunyoqarashini kengaytirish uchun juda muhimdir. Realistik tasvir san’ati yosh rassomlarning borliqni haqqoniy obrazlarda ifoda etish mahoratini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Rasm chizish asoslarini o'rganish narsaning o'ziga qarab, metodik izchillikda tasvirlash prinsipiga asoslanadi. Tabiatga muhabbat va o'ta kuzatuvchanlik, buyumlarni to'g'ri tasvirlash kabi fazilatlar tasviriy san'at bilan shug'ullanadigan har bir talabaga xos bo'lmog'I kerak.

Bolajak pedagog-rassomlar buyuk rassomlar, tasviriy san'at sohasida ko'plab nazariy, amaliy bilimlarni meros qilib qoldirgan shaxslar hayoti va ijodiy faoliyati bilan tanishtirish, ularning asarlarini chuqur o'rgatish muhim ahamiyatga egadir.

Qalamtasvir mashg'ulotlari bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilariga quyidagi eng asosiy qonunlarni o'rgatishni maqsad qilib qo'yadi:

1. Tasviriy san'atda kompozitsiya asoslari.
2. Shakllarning chiziqli konstruktiv tuzilishi.
3. Buyumlarning o'zaro nisbatlari.
4. Tasviriy san'atda perspektiva qonunlari.
5. Shakllarda yorug'-vasoya qonuniyatlari.
6. Tasvirni metodik ketma-ketlikda **analiz** va **sintez** qilib to'g'ri bajarish.

Bu ko'nikma va malakalar talabaning kasb hunar kollejlari va oliy o'quv yurtining barcha bosqichlari davomida bilim olishi vaqtida o'quv mashqlarini bajarishi orqali rivojlanadi va takomillashib boradi.

. O'QUV QALAMTASVIRINING NAZARIY ASOSLARI

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda qalamtasvir mashg'ulotlarining amaliy jihatlarini o'rgatish bilan bir qatorda, uning nazariy asoslari ham puxta o'qitilishi katta ahamiyatga ega. Shuning uchun qalamtasvir mashg'ulotlari qator aniq predmetlar asosida olib boriladi. Ulardan asosiysi - perspektiva va plastik anatomiyadir. Bularsiz talaba eng oddiy vazifani ham to'g'ri bajarishi mushkul. Perspektiva qonuniyatlarini bilmay turib, u buyumning fazoviy holatini aniq topa olmaydi yoki odam plastik anatomiyasi borasida aniq bilimga ega bo'lmasdan, inson qomati va portretini chiza olmaydi. Yorug' va soya qonuniyatini yaxshi tushunib yetmagan talaba tasvirlanayotgan buyum tusi, hajmi va materiallik xususiyatlarini aniq tasvirlashning uddasidan chiqa olmaydi.

Buyumlarni tasvirlash san'ati, boshqa aniq fanlar kabi, fikrlab chizilayotgan narsani chuqur tahlil etib, uni so'z orqali emas, turli tasvirlash vositalari bilan, obrazli qilib yaratishni taqozo etadi.

Tasviriy san'at ustasi va rus pedagoglaridan biri P.Chistyakov aytganidek, tasvirlash - fikrlash demakdir. U shogirdlariga doimo bunday deb ta'kidlagan: «Hech qachon fikrlamay rasm chizmang, har doim oldingizga maqsad qo'ygan holda gapirib tasvirlang, bu yerdan-bu yergacha».

Tasviriy san'at, xususan, o'quv qalamtasviri qonun-qoidalari tabiat qonunlaridan kelib chiqadi. Tabiat qonunlari tasviriy san'atga ta'sir etib, uning rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Tasvirlash qonunlari talabaning qalamtasvir bilimini oshiradi va malakasini shakllantiradi, ijodiy qobiliyatini o'stiradi hamda uni bo'lajak pedagogik faoliyatga puxta tayyorlaydi.

Buyumlarni o'ziga qarab, naturadan tasvirlash mashqlari tasviriy san'atning asosi hisoblanib, u talabadan yuqorida bayon etilgan qonun-qoidalar asosida ish yuritishni talab etadi. Shu bois, talaba o'qishning dastlabki bosqichidanoq rasm chizishning asosiy qonunlarini to'la-to'kis egallashi hamda o'tmishdagi buyuk rassomlarning ijodini va tasvir texnikasini chuqur o'rganishi lozim.

Tasviriy san'at borliqdagi voqea-hodisalar hamda buyumlarning nafaqat tashqi shaklini chizishni, balki ushbu narsa va buyumlarning ichki mohiyatini chuqur tahlil etishni taqozo etadi. Bu borada buyuk fransuz rassomi va me'mori Le Korbyuze shunday degan edi: «Tasvirlash jarayonida buyumlarning qanday dunyoga kelishini, ularning qanday rivojlanishini, o'sishini, gullab-yashnashini ko'rasan. Bu borliqni kuzatish, avvalo, buyumlarning «ichki» dunyosini, so'ngra «tashqarisini» o'rganish natijasida amalga oshiriladi.... Buyumning haqiqiy go'zalligini, avvalo, tashqarisiga e'tibor berib, so'ngra chizish davomida idrok etamiz. Tasvirlash -kuzatish, yaratish, ixtiro qilish demakdir»².

Tasvirlanayotgan buyum shakli qanchalik murakkab bo'lsa, chizuvchi uni shunchalik ko'p o'rganishi va tahlil etishi kerak. Qalamtasvirda ilmiy yondoshish, ayniqsa, buyumning chiziqli konstruktiv tuzilishi va perspektiv holatini aniqlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Qalamtasvirda yetuk malakaga erishish ko'p jihatdan narsani o'ziga qarab tasvirlashga bog'liq. Narsani o'ziga qarab tasvirlash mahorat maktabini o'tamasdan badiiy rivojlanish pillapoyalaridan yuqoriga chiqish mumkin emas. Bir necha yetuk shogirdlar tarbiyalagan rus rassomi va murabbiyi P.P.Chistyakov aytganidek, *talaba, avvalo, chizilayotgan buyumni sinchiklab kuzatishi zarur, so'ngra u naturani o'ziga "bo'ysundirishi" kerak. Rassom qanday yetuklikka erishmasin, u narsani o'ziga qarab tasvirlashdan voz kechmasligi lozim.*

Boshqacha qilib aytganda, rassomning hayoli uni o'rab turgan borliq bilan har doim bog'liq bo'lishi lozim. Ijodkor-rassom biron-bir san'at asari ustida ijod qilishidan oldin, eng avvalo, kuzatib, eslab qolgan borliq obrazlarini xayolan tiklab, tahlil qiladi, so'ngra ularni juda ko'p marta amaliy mashqlar bajarish orqali olgan bilim va tajribalari asosida tasvirlaydi.

O'quv qalamtasvirini ilmiy jihatdan tahlil etish natijasida uning bir necha mustaqil asosiy fanlar bilan bevosita chambarchas bog'liqligini kuzatishimiz mumkin:

I. Perspektiva - buyumning fazoviy holatini tekislikda to'g'ri tasvirlash metodlarini ochib beruvchi fan.

II. Plastik anatomiya - inson va hayvonlar tanasining tuzilishi haqidagi fan.

III. Fizika - buyumlarda yorug' va soyalarining taqsimlanishi borasidagi fan. Ushbu fanlarni har bir talaba umuta'lim maktabida, so'ngra badiiy o'quv yurtida chuqur o'zlashtirgan bo'lishi hamda ularni tasviriy faoliyatda keng qo'llay olishi zarur.

Yuqorida bayon etilganidek, Uyg'onish davri rassomlari o'zlarining mashhur san'at asarlarida sanab o'tilgan fanlardan unumli foydalanganlar. Buyumlarni haqqoniy tasvirlashda ushbu aniq fanlarning ahamiyati nihoyatda katta. Biron-bir mashhur san'at asari yoki, unda perspektiva qonuniyatlariga amal qilinmagan bo'lsin. O'ziga qarab chizilgan suratni rassom qanday holatda (ro'paradan, yonidan, o'tirib, yoki tik turib) bajarganini aniq aytib berish mumkin.

O'tmishda yashab ijod etgan buyuk rassomlar ham, hozirgi zamonaviy rassomlar ham perspektivani birinchi o'ringa qo'yadilar. Tasviriy san'at fazoviy tasavvurimiz perspektiva qonuniga to'la amal qilishini talab etadi. Buyumning fazoviy holatini to'g'ri tasvirlash uchun, perspektiva qonunlariga rioya qilishimiz shart. Mashhur rassomning ijodi shundan dalolat beradiki, borliqni haqqoniy tasvirlash uchun tasviriy san'at qonun-qoidalariga rioya qilish g'oyat muhim. Leonardo da Vinchi o'zining «Rangtasvir qonuniyatlari» nomli asarida shunday degan edi: «O'quvchi, avvalambor, perspektiva qonunlarini puxta bilishi lozim, so'ngra narsaning o'lchamlarini o'zlashtirishi kerak»³.

Buyumlarning konstruktiv tuzilishini hamda ularning turli vaziyatlardagi perspektiv qisqarishlarini to'g'ri tasvirlash talabadan tinmay amaliy mashqlar bajarishni talab etadi. Mashhur rassom murabbiylar, ijodiy faoliyati bilan bir qatorda, ko'plab maxsus metodik yo'llanmalar ishlab chiqqanlar. Jumladan, XIX asrning birinchi yarmida ijod etgan rus pedagoglaridan A.P.Sapojnikov buyumlarni tasvirlashda sinch (karkas) usulini joriy etdi. Gipsdan ishlangan geometrik shakllarni tasvirlashda u ma'lum shaklning yoniga shu shaklning simdan ishlangan nusxasini qo'yib, yosh rassomlarning chiziqli konstruktiv tuzilish, perspektiva qonun-qoidalarini osonlikcha o'rganishlariga yordam bergan. Sinch usuli yordamida tasvirlash turli geometrik hamda boshqa shakllarning (kub; silindr, konus, prizma va hokozo..) buyum tekisligidagi tayanch nuqtalarini, perspektiva asoslarini hamda fazoviy holatlarini aniqlashda katta ahamiyatga ega.

Tasvir chizishning asosiy qoidalari.

Tasvir chizishning asosiy qoidalaridan biri perspektivadir. Narsaning ko'zatuvchidan uzoqlashgan sari kichrayib ko'rinishi perspektiva hodisasi deyiladi. Masalan, tekis yo'lning o'rtasiga turib kuzatsak, yo'lning oxiri bir nuqtaga tutashgandek qisqarib ko'rinadi. Tabiatdagi hamma narsa, gorizont chizig'idagi kuzatish nuqtasi, ya'ni ko'zimizga teng bo'lgan nuqtaga qarab qisqarib boradi.

Har bir narsa boshqa narsadan uzoqda turgan bo'lsa, ko'zimizga kichrayib ko'rinadi, tog'lar ham xiralashib ko'rinadi. Unga tushayotgan yorug'lik va soyalar ham yaxlit ko'rinishga ega bo'lib, birinchi plandagi narsalardan farq qiladi. Har

qanday narsani qog‘ozga tasvirlash uchun, uning joylashishiga nisbatan ufq chiziqi topib olinadi. Bu chiziq yuqoriga aytganimizdek ko‘zimiz balandligiga teng masofadir.

Natyrani tasvirlashda perspektiva qonunlaridan to‘g‘ri foydalanish muhim shartlaridan biri bo‘lib, tasvirning haqqoniy chiqishini ta‘minlaydi. Narsaning tasvirini gorizontal sathiga va vertikal kartina sirtiga nisbatan holati perspektiva ko‘rinishiga muvofiq topiladi. Rasm chizishda havo perspektivasiga ham ahamiyat berishimiz zarur. Yaqindagi buyum uzoqroqdagisidan tusi, rangi, och – to‘qligidan ajralib turadi.

Soya – yorug‘likning tasvir tarxiga muvofiq ravishda o‘xshatib aks ettirish, ular o‘rnini to‘g‘ri topishga ham bog‘liqdir.

Natyrani tasvirlash manzara tasviriga nisbatan perspektiva qoidalarini qo‘llash murakkabroq. Chunki buyumlar orasidagi masofa qisqaroq bo‘lgani uchun uni diqqat bilan kuzatish orqali aniqlanadi.

Tasvir chizishda o‘rtacha yumshoqlikdagi TM; M; “2M” rusumli qalamlar, pastel, saus, sangina, pista ko‘mirlardan foydalaniladi. Bularning orasida eng ko‘p ishlatiladiganini alohida ishga hozirlash kerak. Ularning uchini o‘tkir tig‘ bilan jami bo‘lib 30mm, shunda uning grafit qismi 10 mm qilib chiqariladi. Yordamchi chiziqlarni chizishda qalamning yon qismi bilan chiziladi. Shunda yordamchi chiziqlar oq yumshoq o‘chirg‘ich bilan oson ketadi. Agar qalamning uchi bilan chizilsa, qog‘oz yuzidagi chiziqlar o‘chmay qoladi.

Inson qomati plastikasini mukkamal o‘rganishda inson qo‘li va oyoqlarini chizishni o‘rganish juda muhimdir. Ko‘p yillik ish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, talabalar inson qo‘lini va oyog‘ini chizishda ancha qiynaladilar. Shu sababli badiiy ta‘lim tizimidagi o‘quv yurtlarida gipsdan yasalgan qo‘l va oyoqning tasvirini ishlash o‘quv dasturlariga kiritilgan.

Turli davr rassomlari qo‘l panjalari tasviriga katta e‘tiborni qaratgan. Bu bilan ular insonning fizik va emastional holatini ochib berishga erishdilar.

Qo‘l panjalari rasmini chizishda har bir kishi uchun alohida o‘ziga xos ko‘rishga ega ekanligini hisobga olish zarur.

Portretni qo'llari bilan ishlash insonning ijtimoiy holati, yoshi va emotsional xususiyatlarini anglashga yordam beradi. biz yuqorida ta'kidlaganimizdek insonni qo'llari bilan tasvirlashning o'ziga xos plastik xususiyatlarga ega.

Portret chizishda doimo umumiylikdan hususiylikka qarab borish prinsipiga rioya qilish zarur. Rasm chizishda talaba eng asosiy ikki xususiyatni esdan chiqarmasligi zarur. Bulardan birinchisi umumiylikdan hususiylikka, ya'ni detalga o'tish prinsipidir.

Unda chiziladigan naturani eng avvalo detallarsiz, umumiy shakli to'liq olinib, so'ngra mayda elementlarini ishlashga o'tiladi. Ikkinchi prinsipimiz bu hususiyatlikdan, ya'ni detallar ishlovidan so'ng umumiylikka qaytishdir. Umumiylikda detallar ishlashga o'tilganda har bir bo'lak alohida ishlanadi va yaxlitlanadi.

Ish jarayonida detallar ishloviga e'tibor berilib, yaxlitlikni unutmaslik lozim. Bu prinsipning muhim tomoni ham shundaki, detallarning har biri boshqasiga solishtiriladi, soya- yorug'liklar nisbatlari tekshirilib, hisobga olinadi. Bu tasvirlanayotgan naturaning har bir detali qo'silib, yaxlitlikka o'tishga xizmat qiladi.

O'qituvchi qalam tasvirni vaqtdan oldin detallashtirishdan saqlab qolish uchun o'qituvchilarni ishini kuzatish berishi shart;

Shu bilan shaklining katta qismlarini chizish kerakligidan ularning diqqatlari chalg'ishidan saqlaydi.

1.3.Kasb-hunar kolliijlarida qalamtasvir mashg'ulotlarini tashkil etish.

Kasb-hunar kolejlarida pedagogika o'qitish metodikalari deganda o'quvchilarga badiiy ta'lim-tarbiya berish jarayonida bilim, mahorat va kasbiy malakalarini egallashda, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hamda dunyoqarashni tarkib topishda o'qituvchilarning qo'llagan har xil usullar tushuniladi.

Metodika ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning o'quvchilar bilan ishlash usularining mazmun va xususiyatlarni o'rganib chiqib, tasviriyl san'atning o'qitishning xilma-xil metodlarini qo'llashga o'rgatadi.

“Tasviriyl san'at o'qitish metodikasi” o'qituvchining o'quvchilarga badiiy ta'lim olish darajasiga erishish va o'zlashtirish samarasining oshirilishini nazarda tutadi.

“Tasviriyl san'at o'qitish metodikasi” pedagogikada ilmiyl fan sifatida tajribadagi ijodiy sanalgan ishlarning nazariyasini umumlashtirib o'quv va pedagogik amaliyotda samarali natijaga ega bo'lgan o'qitish metodlari taqdim etadi.

Metodika asosan pedagogika, ruhshinoslik, san'atshunoslikning tadqiqot natijalariga asoslangan bo'lib, tasviriyl san'atni o'rganishning qonun-qoyidalarini ta'riflab beradi. Shu bilan birgalikda kelajak avlodning tarbiyalanishida yangidan-yangi zamonaviyl metodlardan interaktiv pedagogik, inovatsiylon va axborot texnologiyalari, tabaqalashtirish, o'qitish, modelni o'qitish, didaktik o'yinli o'qitish, muammoli o'qitishni o'quv jarayonida qo'llanilishi kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviyl ta'limda o'quvchi talabalarga tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviyl texnologiyalar ular egalayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchini rivojlantirishi, shakllanishini, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik, vazifasini ham bajaradi.

Interaktiv metodlar-bu jamoa bo'lib, fikr yurish, ya'ni pedagogik ta'sir etish usulari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Bu metodning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagogik va o'quvchi talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday hamkorlik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar:

- O'quvchi- talabaning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod bilan izlanishga majbur etishi;
- O'quvchi- talabalarning o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlanishi;
- O'quvchi- talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashishini rivojlantirish;
- Pedagog va o'qituvchi- talabaning hamkorlikdagi faoliyatini takomillashtirish;

Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi- o'qituvchi va o'quvchi- talabaning belgilangan maqsaddan kutilgan natijaga hamkorlikda erishishlari tanlangan texnologiyalarga bog'liq bo'ladi.

Ya'ni o'qitish jarayonida qo'llangan maqsaddan samarali natijaga erishishga qo'llaniladigan har bir texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik faoliyati, ijodiy natijasi, mustaqil fikrlash, ijodiy ishlashi, izlanishi tahlili va xulosa chiqarishni tashkil etishlari ana shu o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi.

Tasviriy san'at o'qituvchisi har bir darsni oldindan tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi katta ahamiyatga ega.

Chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'qituvchi talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi.

Bunday texnologik xaritani tuzish uchun o'qituvchi badiiy pedagogika, san'at psixologiyasi, hususiy metodika, pedagogic va axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi kerak bo'ladi.

Har bir darsni rang-barang, qizaqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Demak tasviriy san'at mashg'uloti bo'lish uchun san'atning amaliy mashg'ulotlarini uzoq vaqt mobaynida samarali ijodiy mehnat orqali va har hil metodlarni qo'llash orqali egalanadi.

1.4.Odam yarim qomatini qo'llari bilan qalamtasvirda ishlash bosqichlari.

TIRIK ODAM BOSHI RASMINI CHIZISH

Talaba gips bo'laklari rasmini chizishdan tirik odam boshi rasmini chizishga o'tar ekan, o'z ishida juda ko'p qiyinchilik va murakkabliklarga duch keladi. Bu qiyinchilik va murakkabliklar shundan iboratki, talaba avval chizgan ganch modeli doimiy, muhim holatda turgan; boshning yoritilishi, soya, yarim soya va tushayotgan soya va tus berish kuchi rasm chizishning hamma seanslari davomida o'zgarmay turgan. Tirik bosh esa doim harakatda bo'ladi: naturachi qimirlab ketsa, soya va yarim soyalar xarakteri o'zgaradi. Undan tashqari tirik bosh tasviri bilan ganch boshni tasvirlashni taqqoslashdagi asosiy murakkablik shundan iboratki, bu o'rinda rasm chizuvchi ko'p narsani o'zi mustaqil hal qilishga, o'z idroki va ijodiy qobiliyatini faollashtirishga majbur bo'ladi. Gips namunalarda talaba shaklni umumiy ko'rgan. Ushbu haykal namunasini yaratgan buyuk usta iker-chikir, mayda-chuydalarni chetga chiqarib tashlab, e'tiborini asosiy narsaga qaratgan. Tirik bosh rasmini chizuvchi endi bularni o'zi amalga oshirishi, asosiy narsani ikkinchi darajalisidan ajrata bilishi kerak bo'ladi.

Tirik bosh shaklini tasvirlayotib unga tus berishda ham murakkablik tug'iladi. Ganch bosh materialining tus va fakturasi ham bir xil bo'lgan. Yorqin va bo'g'iqlik joylardagi tus kuchi o'rtasidagi farq shaklning u yoki bu yuzasi qanday yoritilganligiga bog'liqdir. Tirik naturadan chizishda shaklga tus berish yana shu bilan murakkablashadiki, naturada turgan kishining yuzi, sochlari, ko'zlari, yonoq va lablari har xil tusda bo'ladi. Yonoq, lablarning qizg'ish tusi bir xil yoritilsa-da,

sal bo'g'iqlik tuyuladi. Tirik bosh yuzasining turli rangda bo'lishi shaklning o'zini ko'rishni qiyinlashtiradi, rasm chizuvchi shaklni tasvirlash o'rniga, yorqin va bo'g'liq rang dogiarini ko'rish va undan nusxa ko'chirish, ba'zan esa naturada yo'q narsalarni ham o'ylab topishga majbur qiladi.

XVIII-XIX asrlarning klassik badiiy akademiya ta'lim tizimida odamning tirik boshini chizishni maxsus o'rgatishga lozim darajada e'tibor berilmagan. Ganch bosh rasmini chizishdan ganch haykal rasmini, undan so'ng esa yalang'och tirik odam qomatini chizishga o'tilgan. Rassomning ganch boshni chizishda olgan bilim va malakasi tirik bosh va portret chizish uchun yetarli, deb hisoblangan.

Bizning badiiy ta'lim tizimimiz ganch bosh rasmini chizishda bosh shakli qurilishining hamma qonuniyatlari va xususiyatlarini to'liq o'rganishni talab etadi. Chunki tirik boshning plastik xarakteristikasi asosiy mushak va bosh suyaklarining, shuningdek, mimik mushaklar va kalla suyagi qurilishining ko'zdan yashirin boshqa xususiyatlariga ham bog'liqdir. Talabalar ganch modellar rasmini chizganida uning dastlabki asoslarinigina o'zlashtiradilar. Tirik bosh shaklini tasvirlash uchun esa ular yana qator qonuniyatlarni o'zlashtirishlari zarur.

Yuqorida aytilganidek, rassom bosh shakli qurilishi qonuniyatlarini bilmasa, massa, naturadan passiv nusxa ko'chiruvchi bo'lib qoladi, natura uning butun e'tiborini jalb qiladi, u naturadan nazarini olib qochishga qo'rqadi va bu natura qurilishining qonuniyatlarini idrok etolmaydi, binobarin, ulardan o'z ijodiy ishida foydalana olmaydi ham. Haqiqiy ijod erkinligiga erishish uchun rassom ilmiy bilim bilan qurollanishi zarur. U bu bilim yordamida boshning har bir chuqurchasi va bo'rtib chiqqan joylari nimaga asoslanganligini bilishi lozim.

A.Dyurer yozganidek: *agar senda haqiqiy asos bo'lmasa, qo'ling erkinlikka erishgani bilan bari bir, hech qanday yaxshi narsa qilishga erisholmaysan. Haqiqiy bilim tufayli esa ancha dadil bo'lasan va ishni mukammalroq bajarasan.*

Rassom tirik bosh shaklini chizishda quyidagi uchta vazifani bir yo'la hal qilishi kerak:

- 1) hajmli bosh shaklining ishonchli chiqishiga erishish;
- 2) rasmda kalla suyagi va mushaklar mutanosibligiga erishish;

3) inson portretining individual xususiyatlarini ochish.

qoidalar va qonuniyatlariga aniq rioya qilishga majbur qilamiz. Odam boshining anatomik qurilishini tahlil qilish bilan birga, tasvirda inson boshi tuzilishi va mushaklarning joylanish qonuniyatlariga rioya qilish talab etiladi. Rasm chizish usuli individual tarzda bo'lishi mumkin, lekin mushaklar, suyaklar, paylarning joylashish qonuniyatlarini to'g'ri, bir xilda ochish kerak. Bular tasviriy san'atning ilmiy qoidalaridir. Tus berish, nisbatlar, shaklning konstruktiv asoslari haqida ham shularni aytish mumkin.

Yuqorida o'quv akademik rasmning ilmiy asoslari haqida ko'p gapirildi. Ushbu mavzu bundan keyin ham davom ettiriladi. Akademik rasm chizish mohiyati ham shundadir. Ushbu tizimda ta'lim olayotgan o'quvchilarning ilmiy bilimi uzluksiz oshib boradi, ta'lim uslubi esa ilmiy yo'nalishda olib boriladi. O'tmishda turli akademiyalarning gullab-yashnash davrida bunga qat'iy rioya qilingan.

Mazkur darslik ham akademik yo'nalishga asoslangan, shuning uchun ham biz "o'quv rasmi" emas, balki "akademik rasm" atamasini ko'proq qo'llaymiz. O'quv rasmi modernistlarda ham bor, ular ham boshlovchi rassomlarga o'z san'atini o'rgatadilar va ularni shunga tayyorlaydilar. "O'quv rasmi" tushunchasi san'atdagi har qanday tendensiya va qarashlarni qamrab olishi mumkin. "Akademik rasm" tushunchasi realistlik san'at prinsiplari va uslublarini nazarda tutadiki, unda har bir vazifa ilmiy-nazariy asosga ega bo'ladi, ta'lim esa ma'lum tizimga bo'ysunadi.

Akademik ta'lim tizimi G'arbiy Yevropa, rus va o'zbek milliy realistlik san'atining eng yaxshi an'alariga, hozirgi zamon pedagogika va psixologiyasiga asoslanadi. Akademik ta'lim yosh rassom oldida borliq hodisalarining go'zalligi va betakrorligini namoyon etishda moddiy borliqning ob'ektiv qonunlarini ochadi. Bularning hammasi tabiatning eng go'zal mahsuli - inson qiyofasi, xususan, odam boshini tasvirlashga ham bevosita aloqadordir.

Tabiiyki, talaba dastavval, odam boshi shakli qurilishi sxemasini tushunishi va eslab qolishi, ularni amaliyotda qo'llashi kerak. Taklif qilinadigan sxemalar va shaklni tahlil qilish prinsiplari bo'yicha bosh tasvirini chizish, hatto, o'quv paytida ham ijodiy jarayon hisoblanadi. Shuning uchun ham u keyinchalik yosh rassomga

o'z shaxsiy ish usullarini topish imkonini beradi. Biroq har qanday holda ham, dastlab, bosh shaklining konstruktiv-anatomik tuzilishini, ya'ni odam boshi anatomiyasini mukammal o'rganish kerak.

Talaba plastik anatomiyani o'rganar ekan, shaklning tashqi tomonini kuzatish bilan cheklanib qolmaydi. U, shuningdek, fikr yuritayotgan anatom olim kabi shakl ichiga kirib borishi, inson tanasi qurilishining qonuniyatlarini tushunib etishga harakat qilishi lozim. U o'z kuzatishlaridan xulosa va umumlashmalar chiqarib, ba'zi mushak shakllarining o'zgarishi qoidalari va me'yorlarini bilib boradi. Insonni bunday chuqur ilmiy o'rganishda Leonardo da Vinchi, Mikelandjelo, Losenko, Shabuyev va boshqalarning rasmlarini misol tariqasida ko'rsatish mumkin. Leonardo da Vinchi rasmlarida biz nafaqat tashqi mushaklarni, balki chuqur paylar, kemirchak(tog'ay)larni ham ko'ramiz. O'tmishdagi buyuk ustalar inson tanasining va bosh tuzilishining anatomik qurilishini diqqat bilan o'rganganlar va suyaklar, mushaklar, paylarning, jumladan, angiologiyaning (qon tomirlarining joylashishini o'rganuvchi fan) asosiy xususiyatlarini eslab qolganlar. Bu bilim rassomlarni kasb mahorati cho'qqilariga yetaklagan.

Yuqorida aytib o'tilgan fikrlarning hammasi naturadan rasm chizishda chuqur ilmiy bilim talab etilishidan dalolatdir. Talaba naturani o'rgana borib, jiddiy ilmiy ma'lumotlarga tayanib, suyak va mushaklar qurilishining umumiy uyg'unlashuvini tushuna boshlaydi.

BOSH SUYAGI BO'LAKLARI

Tirik boshni tasvirlashda ularni bilish juda muhim. Kalla suyaklarini tahlil qilishda chakka suyagi, jag' suyagi shakllarining xarakteriga, jag' suyagi o'simtasiga, pastki jag' va ensa (gardan)larga alohida e'tibor berish kerak. Shuningdek, katta ensa, uning chuqurchasi va ellipsoid shaklidagi ikkita bo'rtib chiqqan qismiga(ularyordamida gardan suyagi atlant, bo'yin suyagining yuqori umurtqasi bilan tutashadi) e'tibor qaratish kerak. Bu suyaklarning hammasi atroflicha o'rganilishi kerak. Rassom uchun eng asosiysi - u ularni qoida qalam va qog'oz tutgan holda o'rganadi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlarida tirik bosh

rasmini chizishda birinchi topshiriq kalla suyagini uch burilishda chizishdan iborat bo'ladi.

Shunday qilib kalla suyagini chizishda shu narsani esda saqlab qolish kerakki, kalla suyagi ikki qismdan - kalla suyagi qutisi (ensa, gardan tomon) va old qismlardan iborat bo'ladi. Ular turli shakl va o'lchamdagi juda ko'p suyaklardan tashkil topgan.

Kalla suyagi umumiy qonuniyatlarini o'rganishda uning yoshga ko'ra o'zgarishini ham hisobga olish zarur. Kalla suyagining yoshga ko'ra o'zgarishlarini beshta davrga ajratish mumkin: birinchisi - tug'ilishdan yetti yoshgacha, ikkinchisi - yetti yoshdan jinsiy yetuklik yoshigacha (16 yosh); uchinchi - o'n olti yoshdan 30 yoshgacha (to'liq o'sish va rivojlanish yoshigacha); to'rtinchisi - 30 yoshdan 60 yoshgacha va beshinchisi – 60 yoshdan katta yoshgacha. Go'daklarda kalla qutisining miya qismi old qismiga qaraganda ancha katta bo'ladi. Ikkinchi davrda suyaklarning o'sish jarayoni sekinlashadi va old gardan suyaklarining o'lchamlari o'rtasidagi farq uncha bo'lmaydi. Uchinchi davrda peshona suyagi tez rivojlanadi, kalla suyagining miya qismi kengayadi va yuqoriga qarab o'sadi, old qismi uzunlashadi, yonoq suyagi yoylari keskin yozila boshlaydi. Kalla suyagi uzil-kesil, ya'ni katta kishilarga xos ravishda shakllanadi. To'rtinchi davrda suyaklar o'sishdan to'xtaydi va hech qanday o'zgarish sodir bo'lmaydi. Beshinchi davrda old qismi o'zgara boshlaydi, ya'ni kichrayadi, tishlar to'kila boshlaydi. Buning natijasida pastki jag' ko'tariladi, dahan keskin old tomonga turtib chiqadi, yuz qisqaradi; kalla suyagining choklari qotadi.

Odamning tirik boshini tasvirlashda rassom boshning yelka kengligi bilan tutashish qonuniyatlarini ham bilishi kerak .

Talabaning diqqat-e'tiborini tirik bosh rasmini chizishning alohida muhim tomonlariga qaratiladi.

Oldin aytib o'tilganidek, tasvirlash jarayonini alohida bosqichlarga bo'lish shartli bir holdir. Bu rassomga faqat o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirib olishi uchun zarur. Quyida tirik bosh rasmini chizishning to'rtta bosqichiga bo'lib o'rganish tavsiya etiladi:

- 1) tasvirning kompozitsion joylashishi, bosh shaklining umumiy xarakterini, shuningdek, qismlar va umumiy shaklning proporsional nisbatlarini belgilab olish;
 - 2) bosh shakli anatomik tuzilishining o'ziga xos xususiyatlarini ochib bergan holda chiziqli-konstruktiv tasvirlash;
 - 3) tus munosabatlarini hal etish orqali shaklni detalli chizib chiqish;
 - 4) material xususiyatini ochib berish va ishga yakun yasash -umumlashtirish.
- Bularning hammasini odam yarim qomatini qo'llari bilan tasvirlash misolida ko'rib chiqamiz.

Birinchi bosqich. Qog'oz yuzasida tasvirni kompozitsiyaviy joylashtirish, bosh, gavda, qo'l shaklining umumiy xakteri va proporsiyalarini belgilash.

Bosqichli rasm chizishga kirishishdan oldin naturani har tarafidan kuzatish va xarakterli xususiyatlarini belgilash, eng qiziqarli nuqtani tanlash va ushbu nuqtadan rasm qanday ko'rinish kasb etishini tasavvur qilib olish zarur. Buning uchun turli nuqtalardan turib qator kompozitsion qalam chizgilar chizish, bu nuqtalardan eng ma'qulini tanlash lozim. Bu narsa shuning uchun qilinadiki, rasm ishlash jarayonida birdaniga tanlagan joydan "sovib" qolish mumkin.

Talabalar, odatda, naturaning ifodali turishining o'zidanoq ilhomlanib ketadilar va darhol kompozitsion vazifa hal etildi, endi uni faqat mexanik tarzda, ko'zga qanday ko'rinayotgan bo'lsa - shundayligicha qog'ozga tushirish qoldi, deb hisoblaydilar. Lekin natura obrazli, juda yorqin va ifodali bo'lishi bilan birga, tasvirda uning ko'rinishi yetarli darajada ishonchli chiqmay qolishi mumkin. Shuning uchun ham rassomga asosiy massa, bosh silueti, yuz tuzilishi, soch va ko'zlar go'zalligini ko'rish va his qila bilish juda muhimdir. Ushbu modeldan kompozitsion chizgilar chizishda talaba, avvalo, eng ifodali ko'rinishni tanlab olish kerak. Qulay nuqta tanlab olingandan keyin rasm chizishga kirishiladi.

Avvalo, qalamni qog'oz ustida yengilgina, bosmasdan harakatlantirib, modelning kompozitsion tuzilishini hal qila borib, bosh, gavda, qo'llarning umumiy shakllari belgilab olinadi. Kompozitsion yechim ustida ishlayotib, bir yo'la bosh sxematik tarzda belgilab olinadi. Bu perspektiv qonunlarni to'g'ri hal qilishga yordam beradi. Tasvir qog'oz ustida joylashtirilib bo'lingandan so'ng bosh

shakli xarakterini, boshning burilishini (holatini), uning bo'yin va yelka kengligi bilan birikishi aniqlab olinadi.

Geometrik shakllar, jumladan kubni tasvirlashda bo'lgani kabi, bosh rasmini chizishni uning katta shaklining konstruktiv asosini ochishdan boshlash kerak.

Boshning old va yon qismlarini chiziqlar bilan belgilab olingandan so'ng, unga profil chizig'i qo'yiladi va naturaga qarab, uning yo'nalishini tekshirib olinadi. Shundan so'ng old qismdagi burun, lab, ko'zlar joylashgan o'rinlari aniqlanadi. Profil chizig'i yordamida alohida qismlar, yaxlitlik hamda boshning umumiy shakli ko'rinishi proporsional nisbatlarni ham aniqlab olish mumkin.

Talabalar ganch boshni tasvirlayotganda qurish sxemalari va proporsiya qonunlaridan dadil foydalanadilar. Lekin tirik bosh rasmini chizishga o'tishda ular bunga botina olmaydilar. Tirik bosh rasmini chizishda profil chizig'ini dadillik bilan uchta teng qismga ajratiladi. Bu nafaqat tasvirni to'g'ri qurish, balki portret o'xshashligiga erishishga ham yordam beradi. Masalan, profil chizig'ini uchta teng qismga ajratib, ushbu misolda ko'rsatilganidek, sochi to'kilayotgan kishida sochlar qoplamasi qoplama chizig'idan ancha balandda joylashishini, quyuq, osilgan qoshlar, qosh usti yoylaridan pastroqda bo'lishi belgilanadi.

Ushbu bosqichda eng asosiysi – bosh, yarim gavda va qo'lning umumiy ko'rinishi va uning xarakterini to'g'ri belgilab olishdir. Detallar (burun, ko'zlar, og'iz, panjajar) faqat belgilab qo'yiladi: ularga tus berishga shoshish kerak emas, ularni keyinroq, hamma narsalarni o'z joyida belgilab bo'lgandan keyin qilsa ham bo'laveradi.

Amaliyotdan ma'lumki, ko'pchilik talabalar tirik bosh rasmni chizayotganda "umumiylikdan xususiylikka, katta hajmdan kichik hajmga" usulida ishlashga amal qilmaydilar. Ular katta shaklning umumiy xarakterini aniqlab olmay, mayda iker-chikirlarni - kipriklar, ajinlar, teridagi nuqsonlarni chizishga kirishib ketadilar. Ularning nazarida bular portret o'xshashligini ochib berishda eng asosiy narsadek tuyuladi. Shuning uchun ular rasm chizishga kirishar ekanlar, bosh shaklining umumiy xakteri bilan tanishib chiqmaydilar, qiyofachini faqat bir tomondan (bir nuqtadan) kuzatadilar, ya'ni boshni faqat qisman ko'radilar. Ular nimani ko'rsalar

shundayligicha passiv ravishda ko'chirib qo'ya qoladilar. Buning asosiy sababi talabalar ganch bosh rasmini chizishda olgan bilim va malakasini unutib qo'yganligidadir. Bunday talabalarga detallar chizishgina emas, balki proporsional nisbatlarni to'g'ri belgilash, shakl xarakteri, alohida qismlarning o'zaro

bog'liqligini to'g'ri ochib berish muvaffaqiyat keltirishini tushuntirish kerak.

Shuning uchun talaba e'tiborini dastlab bosh shaklining umumiy xarakterini belgilab olishga, so'ng detallarning joylashish o'rinlarini aniqlab olishga qaratish lozim. Tasvirga o'zgartirishlar kiritish mumkin bo'lishi uchun qog'oz ustida qalamni yengilgina yurgizib chiziladi va chiziqli - konstruktiv rasmga o'tiladi.

Ikkinchi bosqich - perspektiva va anatomik tuzilishni hisobga olgan holda bosh va qo'lni chiziqli - konstruktiv tasvirlash.

Umuman, bosh,gavda, qo'l va uning bo'laklarini chiziqli - konstruktiv tasvirlashga o'tayotganda hajm qanday tashkil topishini ko'rgazmali ravishda ko'rsatishga harakat qilinadi.

Har bir yuza har xil yoritilgan. Shu yuzalarni yengil chiziqlar bilan ifodalab, butun bosh shakli, yarim gavda, qo'l va uning bo'laklarini ham to'g'ri va ishonchli tasvirlash mumkin.

Bosh shaklini chizishda shaklning konstruktiv asosini ochib borib, bir yo'la kalla suyaklari bilan birga gavda, qo'l suyaklariga asoslangan shakl xarakteriga ham aniqlik kiritish lozim. Gardan suyagi oldinga turtib chiqqan, bosh usti chiqiqlari peshona bukrilariga nisbatan biroz keng, yonoq suyagi o'simtalari yaxshi rivojlangan va yonoq suyaklari ancha oldinga turtib chiqqan, pastki jag' keng, kalla suyagi qutisi suyaklar bilan zichlashib ketgan. Shaklni bunday tahlil qilish rassomga boshning xarakterini to'g'ri ochib berish imkonini beradi. Shaklni yuzada oddiydan - murakkabga prinsipi asosida tasvirlashda katta shaklni tasvirlashdan detalli tus berishgacha bo'lgan jarayonlarda, umuman, boshni va alohida detallarni (burun, lab, ko'z,qo'llarlarni) tahlil qilishda ham mavjud qoidalarga so'zsiz rioya qilish kerak.

Ko'z, quloq, burun, lablar shakliga aniqlik kirita borib, doimo ular o'rtasidagi bog'liqlikni kuzatib turish lozim. Har bir bo'lak bir-biri bilan uyg'unlashgan

chog'ida maqsadga erishiladi. Bunday o'zaro bog'liqlik burun, qosh usti chiqiqlari, ko'z kosasi, yuqori va pastki qovoqlarni birlashturuvchi yordamchi chiziqlar bilan ko'rsatilgan.

O'xshashlikni ochib berish uchun rassom ko'zlarning joylashish xarakterini diqqat bilan kuzatishi zarur. Ko'zlar shunday joylashishi kerakki, unda ichki (ko'z yoshi qopchig'i) va tashqi burchaklar gorizontal chiziqda tursin; bu holni Yevropa irqiga xos kishilarda kuzatish mumkin. Ko'zlar shunday joylashishi mumkinki, unda ichki burchaklar (ko'z yoshi qopchig'i) tashqi burchaklardan pastroqda bo'ladi, bu holni mo'g'ul irqiga oid kishilarda kuzatish mumkin. Lekin ko'zlar shunday ham joylashgan bo'lishi mumkinki, unda ichki burchaklar tashqi burchaklardan yuqoriroq turadi

Rasmni chizishni uning katta shaklining konstruktiv asosini ochishdan boshlash kerak.

Boshning old va yon qismlarini, gavda va qo'l holatlarini chiziqlar bilan belgilab olingandan so'ng, unga profil chizig'i qo'yiladi va naturaga qarab tekshirib olish zarur.

Shundan so'ng old qismdagi burun, lab, ko'z qo'llar joylashgan o'rinlar aniqlanadi. Profil chizig'i yordamida alohida qismlar, yaxlitlik hamda bosh, qolning umumiy shakli ko'rinishi proporsional nisbatlarni ham aniqlab olish mumkin.

Uchinchi bosqich - tus berib shaklni detallashtirish.

Shaklni detallashtirishdan oldin ish bosqichlarining to'g'ri hal etilganligini yana bir bor tekshirib chiqiladi. Shaklning umumiy ko'rinishini yo'qotmaslik uchun tasvirga sekin-asta tus beriladi. Dastlab yengilgina tarzda asosiy soyalar belgilab chiqiladi. Bu esa bosh hamda umumiy shaklni yaxlit ko'rish, aniqliklar kiritish imkonini yaratadi. Shundan so'ng yana umumiy shakldan kelib chiqqan holda, yuz bo'laklariga o'tish mumkin. Alohida bo'laklarga aniqlik kiritib borib, shakl tuzilishi qonuniyatlariga e'tibor beriladi.

Masalan, ko'zlar rasmini chizayotganda shuni esdan chiqarmaslik kerakki, ko'z soqqasining old bo'rtmasini muguz parda tashkil etadi, uning orqasida markazdagi

ko'z qorachig'i bilan rangdor qoplama turadi. Ko'pchilik talabalar ko'z qorachig'ini o'rtasida qora doira bo'lgan yassi disk sifatida tasvirlaydilar. Bu noto'g'ri.

Qorachiqli rangdor qoplama yassi emas, balki qabariq shaklga ega. Ko'z soqqasini qovoqlar yopib turadi.

Ko'z bir tomonga qaraganda muguz qabarig'i yuqori qovoqlarni ham o'sha tomonga, ya'ni odam qayoqqa qarasa o'sha yoqqa buradi. Shuning uchun yuqori qovoqlarni chizayotganda uning tashqi va ichki tomonlariga e'tibor beriladi. Ushbu misolda naturachining nigohi o'ngga va biroz yuqoriga qaragan. Ko'z shaklini detalni chizib chiqishda yorug'likning taqsimlanish qonuniyatlarini ham yoddan chiqarmaslik zarur. Oddiy sharoitda yorug'lik yuqoridan tushadi va yuqori qovoq qalinligi soyada, pastkisi esa yorug'likda qoladi. Talabalar, odatda yuqori qovoqning pastki yuzasini va pastki qovoq qalinligini bir xilda tuslaydilar, ba'zan esa qovoqlar qalinligini faqat chiziqlar bilan berib, umuman, ko'rsatmaydilar. Pastki qovoqni, ayniqsa, portret o'xshashligiga erishayotgan paytda juda ehtiyotkorlik bilan, qalamni qog'ozga tegar-tegmas qilib chizish kerak. Qoshlar rasmini chizishga jiddiy e'tibor beriladi.

Qoshlar xilma- xil: keng, tor, qalamqosh, baroqqosh, tekis, pastga qarab osilgan, chimirilgan, bir-biriga tutashib ketgan bo'lishi mumkin. Portret xarakteristikasining aniq chiqishi qoshlarning to'g'ri yoritilishiga bog'liq. Ushbu vazifada naturachining qoshlari quyuq, ko'zlari ustida osilib turibdi.

Tirik odamning boshini tasvirlash jarayonida shaklni detalli ishlash, detallarni umumlashtira olish rasmning badiiy ifodali chiqishiga yordam beradi. Detalni ishlash rasmning ifodali chiqishini ta'minlaydi. Ishning ushbu bosqichida bosh shakli va uning detallariga aniqlik kirita borib, bir yo'la tus berishga ham asos tayyorlashingiz kerak.

Qo'l va panjalarni ham ishlashda alohida ahamiyat beriladi. Bosga nisbatan qancha kichikligi aniqlanadi, panja bo'g'imlarining tuzilishi va joylashishi hisobga olinadi.

Akademik rasmda nafaqat shaklning to'g'ri tasvirlanganligi, balki uning ifodali chiqqanligi ham qadrlanadi. Rasmdagi ifodalilik tus berish vazifasi qanchalik to'g'ri hal etilganligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Ko'pchilik talabalar "**tus**" atamasini noto'g'ri talqin qiladilar. Bu atama ustida biroz to'xtalib o'tish lozim.

"Tus" (**ton**) grekcha "*tonos*" so'zidan olingan bo'lib, u "*kuchlanish*" degan ma'noni anglatadi. **Tus (ton)** - yorug'likning fizik xarakteristikasidir.

"Tus" deyilganda bir yorug'lik manбайдan predmet yuzasiga tushgan yorug'likning miqdori va sifatini hamda predmet rangini tushunamiz. Predmetning alohida yuzalari yoritilishining o'zgarishi ularning yorug'lik manbaiga nisbatan kenglikdagi holatiga bog'liq. Tus yorug'lik manbaining xarakteri (tabiiy - quyosh, oy nuri; sun'iy -elektr lampochkasi, sham) va yorug'lik tushayotgan predmet rangi bilan o'lchanadi.

Yorug'lik (nur) jism yuzasiga tushar ekan, u tus kuchini belgilaydi. Yuzalarning yorug'lik manbaiga nisbatan holatiga qarab, tus xarakteristikasi ham o'zgaradi. Rasm chizuvchilar, ayniqsa, tirik odam boshi rasmini chizishdek murakkab vazifani bajarishda ko'p chalkashadilar. Ular bosh shakliga tus berayotganlarida nur-soya gradatsiyasini, binobarin, hajmning yorishganlik darajasini ilg'ab olomaydilar. Masalan, ular qora sochlarni tasvirlayotganlarida bu sochlarni darhol bir tekis, bir xil rangga bo'yab qo'yadilar va qayerda soya, qayerda yarim soya va qayerda yorug' bo'lishini ko'rsatmaydilar. Vaholanki, qora sochlarga tushgan yorug'lik xuddi, aytaylik, burun uchiga tushgan yorug'lik kabi bo'lishi mumkin.

Juda ko'p hollarda naturani uzoq vaqt davomida tasvirlash natijasida talabada his etish (qabul qilish) jo'shqinligi susayadi, u naturadan passiv ravishda nusxa ko'chirishga va chizayotgan rasmini "bo'yab tashlashga" o'tadi. Ushbu kamchilikning oldini olish uchun P.Chistyakovning quyidagi so'zlarini keltirib o'tamiz: "Detal ustida uzoq ishlash kerak emas, chunki qabul qilish (his etish) jo'shqinligi yo'qola boshlaydi. Undan ko'ra boshqa, yon-atrofdagi qismni chizishga

o'tish kerak. Avval qilingan ishga yana qaytilganda chala qolgan joylarni ko'rish oson bo'ladi".

To'rtinchi bosqich - materiallikni hal etish va ishga yakun yasash-umtimlashtirish.

Ishning bu bosqichi eng qiyin va davomlidir. Bunda talaba vazifani ma'lum tugallikka yetkazishi, o'quv materialini qanday o'zlashtirib olganligi bilan bir qatorda o'z ijodiy imkoniyatlarini ham namoyon etishi kerak. Talaba model shakliga tus berishda bir yoia uning materiallik tomonini ham ochib tuslay olsa, rasmning ifodaliligi yanada ortadi. Masalan, agar talaba naturachi ko'zining shakli va xarakterini to'g'ri tasvirlasa-yu, ko'zlarga joziba bermasa, uning chizgan rasmi yetarli darajada ifodali chiqmaydi; u ko'zlarni tasvirlar ekan, kiprik va teri, shuningdek, namlangan ko'zlar jozibasi kabi omillarni to'g'ri ochib bersa, portretning ifodaliligi yanada ortadi. Ko'zlar jozibasi deganda shu narsani tushunish kerakki, ko'z soqqasi doimo ko'z yoshlari bilan namlangan bo'ladi. Agar rassom ularni tasvirda ochib bera olmasa, u odam ko'zining ishonchli va ifodali chiqishiga erisha olmaydi.

Shaklga tus berish va materiallikni ocha borib, sekin-asta soch, qosh, mo'ylov qo'l va kiyimlar tusini kuchaytiramiz. Bu yuz, soch, qo'l, kostyum kabilar xususiyatini ochishga yordam beradi. Rasmda materiallikni ocha borib, shaklning plastik xarakteristikasini aniqroq ifodalashga harakat qiling, ba'zi joylarda paydo bliadigan ola-chiporlardan cho'chimang. Bunday hollarda P.Chistyakov o'quvchilarga shunday der edi: *"Tasvirlash jarayonida bir joydan ikkinchi joyga o'tayotganingda butun shaklni ko'zdan qochirma, darrov umumiylikka intilma, balki detallar ichiga kirib ket, dastlabki ola-chiporlardan qo'rqma, uni umumlashtirish uncha qiyin ish emas, asosiysi -umumlashtirilsa bas. Shaklning hajmini berishga intilish sening chiziqlaring, chizgilaringni jonli va ifodali qiladi"*.

Oxirgi bosqichda qilingan ishga umumiy yakun yasash kerak. Shu yerning o'zida tasvirning holatini tez-tez tekshirib borish lozim. Qilingan ishda yakun

yasash bosh nisbatlari, shakl xarakteri, hajm ifodasining isihonchliligi va tus berish nisbatlarining to'g'ri ekanligini tekshirishdan boshlanadi.

Eng avvalo, ramming uyg'unlashuvini tekshirish kerak. Shaklni detalni ishlash jarayonida siz rasmni surib yuborgan bo'lishingiz, detallarning o'zaro bog'lanishi yo'qolgan, shaklga tus berish anatomik tuzilishiga putur yetgan bo'lishi mumkin. Ehtimol, biror joyda unga yangidan chizgi ish, kontur bo'yicha esa ifodani bo'rttiruvchi chiziq tortish kerak bo'lar. Shuningdek, har bir detal shakli xarakterini fekshirib chiqish zarur, chunki ular nafaqat bosh shaklining umumiy tuzilishini to'g'ri tasvirlash uchun, balki odamning obrazli xarakteristikasini bo'rttirib ko'rsatish uchun ham kerak.

Shundan so'ng tus berish vazifasi to'g'ri hal etilganligini tekshirish ak. Bu o'rinda naturada eng to'q va eng yorug' joylarni belgilab cniqish, ularni yarim soyaga taqqoslagan holda tasvirni umumiylikka keltirish lozim. Detallarni ishlash darajasiga alohida e'tibor berish zarur.

Bosh va qo'l shakli qismlarini ishlash paytida uning umumiy yaxlitligi – uyg'unligiga putur etkazib qo'yish mumkin. Masalan, quloq juda ham qiyin, peshona qism haddan tashqari serajin va qoraytirib yuborilgan, lar bir-biridan keskin ajralib qolgan bo'lishi mumkin va hokazo. Unday yuz bermasligi uchun ishning yakunlovchi bosqichini amalga oshirish kerakki, bunda boshning qismlari yagona butunlikka erishiladi. Shakl haddan tashqari maydalashib, ajinlar ko'payib ketgan ajinlarni umumlashtirish, yorug'likni yaxlitlash, yorug'lik manbaiga qarab, uni bir tekisda uzoqlashayotgan holatga keltirish lozim; alohidagi qismlarga shunday tus berilsinki, ular umumiy, butunlashuvdan chiqib ketmasin. Tasviriy san'at qonun-qoidalariga ko'ra uzoq plandagi detallarga kamroq, yaqin plandagilarga esa ko'proq ishlov berilishi lozim.

Qilingan ishlarga yakun yasalayotganda reflekslar yorug'lik bilan bir xil tusda bo'lib qolmasligi, qattiq qoraytirib yuborilgan soyalar hosil qilmasligi, uzoq plandagi yorug'lik va soya kontrastlari inga "chiqib" qolmasligini tekshirib olish kerak. Bunday hatolarni oson ilg'ab olish uchun tasvirga ko'proq uzoqroqdan turib qarash kerak.

Portretni qo'llari bilan ishlashning metodik ketma-ketligiga yakunyasalayotganda shu narsa esdan chiqarilmasligi kerakki, ishning har birchizig'iga yetarli darajada vaqt ajratilishi kerak.

Tasvirlashning metodik ketma-ketligini o'zlashtirib olish boshlovchi rassomga uzluksiz, har bir bosqich alohida qanday hal etilishini bilgan holda ishonch bilan ishlash imkoniyatini beradi. Rasm ishlashda amaliy tajribasi bo'lgan yosh rassom yakuniy natijani oldindan ko'ra bilish ko'nikmasiga ega boia boshlaydi. Lekin oldindan ko'ra bilish ko'nikmasiga, ba'zilar o'ylagandek, har kim o'z holicha emas, balki pedagog yordamida, butun tasvirlash jarayonini bosqichma-bosqich o'zlashtirish natijasidagina ega bo'lish mumkin.

Tirik bosh rasmini chizish mashqlaridan keyin bir qator boshlarni yelka kengligi bilan birga chizib ko'rish kerak. Bu vazifalar boshning yelka kengligi bilan bog'lanish qonuniyatlarini o'zlashtirib olishga yordam beradi.

Bunday mashqlarni bajarishda bo'yin va yelka qo'llarning plastik xarakteristikasiga alohida e'tibor beriladi. Dastlab boshning bo'yin va yelkaga nisbatan holati aniqlab olinadi, ya'ni uni yelka kengligining romb sifat maydonchasiga to'g'ri "o'rmashtiriladi". Shundan so'ng o'ng va chap tomondan ko'krak-o'mrov suyagining plastik xarakteristikasi aniqlanadi.

O'mrov o'simtalarining joylashish holati kuzatili, bo'yinturuq chuqurchasiga nisbatan tors ko'krak qafasi va bosh,qo'l holati tekshiriladi. Agar natura topishning iloji bo'lmasa, bunday holatni ko'zguga qarab, chizish ham mumkin.

Tirik odam boshidan muntazam ravishda xomaki rasm va chizgilar qilish zarur. Bunday xomaki rasmlar odamning butun tasvirlashda olingan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash, shuningdek, hayotni real tasvirlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Realist rassom insonning barcha go'zalliklarini tasvirlay olishi kerak. Davomli rasm chizish talabani yordamchi chiziqlar, o'q chizig'i, konstruktiv asoslar yordamida tasvirlashga majbur etadi. Talaba davomli o'quv rasmda asosiy e'tiborini yuzada realistik tasvirlash qonuniyatlari va qoidalariga qaratadi. O'quv-akademik rasm chizishda talaba bu ishni pedagog yordamida, uning uzluksiz

kuzatuvida amalga oshiradi. O'quv va ijodiy rasm turli yo'nalishga ega ekanligini ko'rsatib o'tish lozim. O'quv rasmi bilim va ko'nikmaga ega bo'lish uchun chiziladi. Ijodiy rasm esa, olingan bilim va ko'nikmadan badiiy obraz yaratish uchun chiziladi. Shuningdek, talaba avval olgan bilim va malakasi asosida yangilik yaratadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, o'quv rasmining ijodiy jihati ham bor. Xomaki rasm ham olingan bilim va malaka asosida yaratiladi. Xomaki rasmda talabadan tasvir qurish izchilligi, yordamchi chiziqlarni qo'llash kabilar talab etilmaydi.

Xomaki rasmlar haqida gapirilganda ulaning vazifasi, maqsad va yo'nalishlarini to'g'ri aniqlab olish kerak. Ko'pincha "xomaki" tushunchasini rasm ustida ishlashning birinchi bosqichi - shaklning chiziqli konstruktiv qurilishi bilan aralashtirib yuboradilar.

Xomaki rasm ma'lum vaqt oralig'ida kuzatilayotgan natura haqida to'liq tasavvur berishni maqsad qilib qo'yadi. Xomaki rasmlar davomiylikda, har xil ishlanishi, ish shart-sharoitlari va rassomning o'z oldiga qo'ygan vazifalariga qarab yarim soatli, bir soatli, o'n minutli va hokazo bo'lishi mumkin.

Xomaki rasm-bu naturadan tezgina chizgi qilib olishdir; u talabani tez fikrlash, tasvirlashning eng ishonchli va mantiqiy vositalarini qidirib topishga o'rgatadi, kuzatuvchanligini rivojlantiradi. Xomaki rasm, uncha muhim bo'lmagan narsalarni chetga chiqarib tashlab, e'tiborni asosiy narsaga qaratadi.

Xomaki rasm talabaning mustaqil ishga tayyorgarlik darajasini namoyon etadi.

Xomaki rasmlar talabani tasvir qonuniyatlarini oson va tez qo'llay bilishga o'rgatishi lozim. O'tmishdagi buyuk rassomlarning xomaki rasm namunalari o'ziga xosligi, naturaning eng xarakterli xususiyatlari ajratib ko'rsatilganligi bilan tomoshabinni o'ziga tortadi.

Naturadan o'quv-akademik rasm chizishda xomaki rasmlardan ma'lum o'quv-ta'limiy va tarbiyaviy maqsad ko'zlanadi: maqsad avval olingan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash hamda boshlovchi rassomni mustaqil ishlashga tayyorlashdan iborat. Xomaki rasm chizish - tez fikrlash, tez tahlil qilish demakdir. Xomaki rasm - avval olingan bilim asosida natura bilan buyum haqida mantiqiy

fikrlashdir. Talaba xomaki rasm chizish davomida ushbu natura, uning shakl qurilishi, konstruktiv tuzilishi, anatomik xususiyatlari va hokazolar haqidagi butun bilimlari zaxirasidan foydalanadi.

Ko'p yillik amaliyot shuni ko'rsatdiki, ma'lum bir tizimsiz, uslubiy prinsiplarsiz bu ish samarasiz bo'ladi. Xomaki rasm chizishga o'rgatish ham o'quv vazifalarini asta-sekin murakkablashtirishni, ma'lum bir uslubiy bosqichlarni taqozo etadi. Birinchi kurs talabalari uchun ancha yengil, yuqori kursdagilarga esa murakkab o'quv vazifalari berilishi maqsadga muvofiq.

Xomaki rasm ustida muntazam ishlash rasm chizish san'atini tezroq egallab olish imkoniyani beradi. Birorta rassom yo'qki, xomaki rasm chizish uchun maxsus albom ko'tarib yurmagan bo'lsin.

O'tmishdagi mashhur rassomlar o'zlarining kundalik ishlariga juda katta e'tibor berganlar. Italiya rassomi Chennino Chennini o'zining' “Rangtasvir haqida asar” kitobida shunday yozgan edi: *Doimo, biror kunni kanda qilmay, biror-bir narsaning rasmini chiz; bu senga juda katta foyda keltiradi.* Hayotda biz bir-biriga aynan o'xshash odamni uchratmaymiz. Rassomning vazifasi ham individual xususiyatlarni ilg'ab olish, ushbu odamning o'zgacha xususiyatini topa olishdan iborat. Shuning uchun ham ko'proq kuzatilasi, ko'proq naturadan rasm chiziladi, muntazam ravishda xomaki chizgilar qilinadi.

Inson yuzini hayotiy, ta'sirchan, jonli tasvirlash realist rassom uchun o'ta muhim. Inson portretini tasvirlar ekansda, uning mimika muskullarining ishlashini asosli o'rganiladi. Bu foydadan xoli emas. Chunki, mimika muskullari orqali portret psixologiyasi o'rganiladi.

Tirik odam rasmini chizish rassom uchun yaxshi maktab hisoblanadi. Tirik inson yuz harakatidagi shakl boyligi va ifodaliligi yosh rassomga bu odamga xos boigan eng xarakterli xususiyatlarni ilg'ab olish va badiiy obraz yaratish uchun dadil qadam tashlash imkonini beradi. O'quv vazifalari portret san'atini egallashga ko'maklashadi. Odam boshini tasvirlash prinsiplarini yaxshi o'zlashtirib olgandan so'ng yanada murakkabroq vazifaga - ijodiy portret yaratishga o'tish mumkin.

Portret chizish san'atini egallashda eng qulay usul avtoportret chizishdir. Rassom o'z rasmini o'zi chizar ekan, ishni nihoyasiga yetkazish uchun qancha vaqt talab etilsa, ko'zgu oldida shuncha vaqt tura olishi mumkin.

II-Bob.” Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirda ishlash uslubiyoti.

2.1. Ta’lim samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llashning mohiyati.

Mustaqillik tufayli pedagogika fanining taraqqiyotida ham olamshumul o’zgarishlar yuz berdi. Mamlakatimizning ma’naviy salohiyatini oshirish, ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, kadrlar tayyorlash Milliy dasturi, Ta’lim to’g’rishi Qonunni tayyorlash va amalga oshirish pedagogika fanining zimmasiga tushdi. Pedagogikaning predmeti shaxsni shakllantirish muammosi Kadrlar tayyorlash Milliy modelida o’z aksini topdi.

Mustaqil O‘zbekiston taraqqiyotida hal qiluvchi muammolar: xalqimizning ming-ming yillik qadriyatlarini, pedagogik merosini o‘rganish va ta’lim-tarbiya jarayonini milliyalashtirish, jamiyat taraqqiyotida ma’naviyatning ustivorligini ta’minlash va ma’naviy tarbiya nazariyasini, amaliyotini takomillashtirish; yoshlar ongiga milliy mafkura, milliy g‘oyani singdirish, vatanparvarlik tarbiyasini yangi mazmun va metodikasini ishlab chiqish; jahon andozalariga mos ta’lim tizimini yaratish, ilg‘or pedagogik tajribalarni ommalashtirish, pedagogik kadrlarni hozirgi davr talabi asosida ta’lim-tarbiya ishiga tayyorlash, pedagogik texnologiya bilan qurollantirish kabilar pedagogika fanining dolzarb vazifasi bo‘lib qoldi.

O‘zbekistonda kadrlar tayyorlashning Milliy dasturi ta’lim-tarbiyani tubdan isloh qilish ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish; “Ta’lim berishning ilg‘or pedagogik texnologiyalarni, zamonaviy o‘quv-uslubiy majmualari yaratish va o‘quv –tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta’minlash”ga bog‘liqligi ko‘rsatiladi.

Kadrlar tayyorlash Milliy dasturining ahamiyatli tomonlaridan biri- uzluksiz ta'lim tizimini joriy etilishi va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limini uning tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilishida.

Alohida bo'g'in sifatida faoliyat bosqichma-bosqich yuritayotgan kasb-hunar ta'limining asosiy maqsadi va vazifasi o'quvchilarda tanlagan kabi (mutaxassisligi) bo'yicha kasbiy mahorat asoslarini shakllantirib, ularni egallayotgan kasbi bo'yicha bo'lg'usi kasbiy mehnat faoliyatga amaliy tayyorlashdan iboratdir. Bu tayyorgarlik egallangan nazariy kasbiy bilimlarni amaliyotga tatbiq etib, o'z mutaxassisligiga xos ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish, tayyorlash, amalga oshirish, nazorat qilish va xizmat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish bilan ta'minlanadi.

Ma'lumki, Milliy dastur bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Birinchi bosqich (1997-2001 yy) mavjud kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, ilmiy-uslubiy, moliyaviy, moddiy shart-sharoitlar yaratish "... jumladan pedagog va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash hamda ularni malakasini oshirishni zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil etish".

Ikkinchi bosqich: (2002-2005 yy) Milliy dasturini to'la ro'yobga chiqarish, mehnat bozorini rivojlantirish va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini hisobga olgan holda unga aniqlik kiritish, "Ta'lim muassasalarini moddiy texnika va axborot bazasini mustahkamlashni davom ettiriladi, o'quv-tarbiya jarayoni yuqori sifatli o'quv adabiyotlar va ilg'or pedagogik texnologiya bilan ta'minlanadi".

Uchinchisi bosqich: (2005 va undan keyingi yillar) to'plangan tajribalar taxlil etiladi. Ular umumlashtirish asosida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariiga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish" ko'zda tutiladi.

Ta'lim muassasalarini resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustahkamlanadi o'quv tarbiya jarayoni yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanadi". Bunda biz pedagogik

texnologiya Milliy dasturni amalga oshirishning muhim vositasi ekanini ko‘ramiz.

Pedagogik texnologiya asrimizning 60-yillarida Amerika Qo‘shma Shtatlarida, 70-80 yillarda boshqa rivojlangan mamlakatlarda keng qo‘llanila boshlandi.

YUNESKOning 1996 yildagi xalqaro konferentsiyasida Mamlakatning ma‘naviy iqtisodiy salohiyatini oshirishda va ta‘lim-tarbiyani intensivlashtirishda pedagogik texnologiya muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy asoslanadi.

“Pedagogik texnologiya bilimlarni o‘rganish yaxlit jarayonida ta‘lim shakllarini optimallashtirish, texnikaviy, insoniy imkoniyatlar, ularning o‘zaro hamkorligi amalga oshirish metodlar tizimidir”, -degan xulosaga kelinadi.

O‘zbekistonda kadrlar tayyorlash Milliy dasturi mustaqillik sharofati bo‘lsa, uni amalga oshirishning asosiy ilmiy metodik omillaridan biri yangi pedagogik texnologiyadir.

Pedagogik texnologiya nima? U nima uchun bugungi ta‘lim-tarbiya jarayonida zaruratga aylandi? Nega endi shuncha yillardan beri yarab kelgan ta‘lim jarayonini eskicha tashkil etishdan voz kechishimiz kerak va o‘quv jarayonini loyihalashga yangicha yondashish zarur?

Bu kabi savollarga javob berish uchun, eng avvalo mamlakatimizda «Ta‘lim to‘g‘rishida”gi Qonun va “ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” asosida ta‘lim-tarbiya sohasida olib borilayotgan tub islohotlarning asosiy yo‘nalishlarini anglab olmoq lozim. Bu yo‘nalishlar:

- ta‘lim mazmunini, tizimini isloh qilish;
- ta‘lim-tarbiya boshqaruvini isloh qilish;
- ta‘limning bozor iqtisodiyotiga asoslangan mexanizmini yaratish;
- ota-ona, o‘qituvchi-o‘quvchining ta‘lim jarayoniga bo‘lgan yangicha qarashlarini shakllantirish;
- va nihoyat, bu tub islohotlarning bosh harakatlantiruvchi kuch-yangi pedagogik texnologiyani amaliyotga tadbiq etishdan iborat.

Yangi ta'lim tizimi, mazmuni, o'quv reja, darsliklar asosida o'quv jarayonini loyihalashtirishga ham yangicha yondashishni tashkil etish zarurati tug'ilmoqda.

Prezidentimiz Islom Karimov alohida ta'kidlaganlaride "Biz mamlakatimizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga etilishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanligini hamisha yodda tutishimiz kerak". Shu sababli ham birinchi navbatda ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatni tashkil qiluvchi-ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak atrofga munosabatlarni ham kiritish g'oyasi kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yildi.

Pedagogika fani va amaliyotida qo'llanilayotgan «pedagogik texnologiya» atamasi inglizcha "pedecatianal tecnrology" so'zidan olingan bo'lib, aynan tarjimasi "ta'lim texnologiyasi" degan ma'noni bildiradi Pedagogika fanida pedagogik texnologiya tushunchasini ta'riflashda hali yagona bir fikrga kelinganicha yo'q.

Ayrim amaliyotchi pedagoglar "pedagogik texnologiya" deganda texnologik yondashuvga asoslanmagan (ba'zi foydali, samarali usullarni yoki o'qitish jarayonida texnik vositalarni qo'llashni) tushunadilar. Vaholanki, pedagogik texnologiya ta'lim jarayoniga yangicha, o'ziga xos belgilar, xususiyatlarga ega bo'lgan, tizimli, texnologik yondashuvga asoslanadi. U, pedagogikada ijtimoiy-muhandislik tafakkurining mahsuli; texnogratik ilmiy fikr /ong/ning ta'lim sohasidagi loyihasi, ta'lim jarayonini ma'lum darajada standartlashtirish, takrorlanadigan pedagogik jarayon (sikl)ga aylantirishdir.

Pedagogik amaliyotlarda pedagogik texnologiya tushunchasiga berilgan ta'riflarni va uning muhim belgilari, xususiyatlarini quyida umumlashtirilgan holda keltiramiz.

YUNESKO tashkiloti ma'qullagan ta'rif: «Pedagogik texnologiya-bu, ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning o'zaro ta'sirini inobatga olib, o'qitish va bilim o'zlashtirishning

barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llashning tizimli metodidir".
/Proqrammsivnie pedagogicheskie texnologii, Toshkent, 1999,3-bet/.

Boshqa mualliflarning ta'riflari.

-pedagogik texnologiya-amaliyotda joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasidir;

-pedagogik texnologiya-ta'lim-tarbiyadan ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'quv jarayonida qo'llaniladigan usullar, vositalar majmuidir;

-pedagogik texnologiya oldindan belgilangan, loyihalashtirilgan o'quv-tarbiya jarayonini izchil oshirish kabilar.

Yuqorida keltirilgan ta'riflar pedagogik texnologiya usulining mazmunini anglash va aniqlash jarayoni hali poyoniga etmaganligidan dalolat beradi. Bu masalaga oydinlik kiritish uchun avvalo, pedagogik texnologiya usulining muhim belgilarini aniqlash talab etiladi. Pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil etish pedagogik texnologiyaaning muhim xususiyatlari, belgilari qatorida quyidagilarni ko'rsatishga imkon beradi:

-ta'lim jarayonini oldindan loyihalash va sinfda o'quvchilar bilan qayta ishlab chiqish;

-tizimli yondashuv asosida talabanning o'qish-bilish faoliyati tasvirlaydigan ta'lim jarayoni loyihasini tuzish;

-ta'lim maqsadi real, aniq diagnostik bo'lishi va o'quvchining bilim o'zlashtirish sifatini ob'ektiv baholash;

-ta'lim jarayonining tuzilishi va mazmuni yaxlitligi, o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sirda bo'lishi;

-ta'lim shakllarini optimallashtirish (qulaylashtirish);

-ta'lim jarayonida texnik vositalar va inson salohiyatining o'zaro ta'sirini hisobga olish;

-ta'lim maqsadlarini ko'zlangan etalon asosida o'quvchilarning kuzatiladigan, o'lchanadigan harakatlari shaklida juda oydinlashtirish;

-talabanning faolligiga tayanib o'qitish;

-bilim o'zlashtirish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlab tuzatib borish;

-shakllantiruvchi va jamlovchi baholar;

-belgilangan mezonlarga binoan test vazifalarini bajarish;

-ta'limning rejalashtirilgan natijasiga erishishning kafolotlanganligi;

-ta'lim samaradorligining yuqoriligi.

Pedagogik texnologiya-ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim-tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmui. O'quv materiallarini tanlash, qayta ishlab o'quvchilarning kuchiga, o'zlashtirish xususiyatlariga moslab shakli, xajmini o'zgartirish ham ta'lim texnologiyasiga daxldor. Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiyaning ob'ektiv qonuniyatlari, diagnostik maqsadlar asosida o'quv jarayonlari, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, metod va vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirish tizimidir.

2.2.“Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirida ishlash”

mavzusini o'qitishda qo'llanilgan ta'lim metodlari

AQLIY HUJUM METODI

Aqliy hujum metodidan ham ma'ruza, ham amaliy darslarda foydalanish qulay. Bu metod bir zumda auditoriyadagi barcha o'quvchi-talabalarni qamrab olib ularni aktiv holatga keltiradi.

Yaxlit mavzu, uning bir qismi yoki tanlab olingan muammo yuzasidan o'quvchi-talabalarga beriladigan savollar majmuasi o'qituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan bo'lishi ishda yaxshi natija beradi.

Aqliy hujum metodi qo'yilgan muammo echimiga bog'liq ravishda 5-10 daqiqa davom etishi mumkin. Bunda o'quvchi-talabalarning berayotgan javoblariga na o'qituvchining va na boshqalarning aralashuviga, har qanday fikr bildirishlariga yo'l qo'yilmaydi va natijalar baholanmaydi, ballar qo'yilmaydi. Bu holat ko'pincha o'qituvchi tomonidan avtomatik tarzda buziladi, ya'ni talaba-o'quvchi bildirgan noto'g'ri fikrga tezda o'z munosabatini bildirib to'g'rilaydi. Bu vaziyat talaba-o'quvchilarni fikrlashdan to'xtatadi, darsda foydalanilayotgan aqliy hujum metodiga putur etkazadi. Maqsad: noto'g'ri bo'lsada o'quvchi-talabaning o'z fikrini bildirishiga erishishdan iborat. O'qituvchi umumlashtirishdan so'ng bildirilgan fikrlarning to'g'ri yoki noto'g'riligi har bir talabaga ma'lum bo'ladi.

Talabalarning fikr yuritishlari o'qituvchi tomonidan to'g'ri yo'lga solib turiladi va rag'batlantirilib boriladi. Vaqti-vaqti bilan fikrlar umumlashtirib turiladi.

Muammoning echimi bo'yicha fikrlar shakllanib bo'lgach u oxirgi marta umumlashtiriladi va aniq fikrga kelinadi. Shundan keyin talabalar o'zlarining takliflarini o'zlari solishtirib, to'g'ri va xato fikrlarini anglab yetishadilar va o'zlarini- o'zlari baholaydilar. Ammo o'qituvchining ularga baho yoki tanbeh berishiga yo'l qo'yilmaydi.

DAVRA SUHBATLARI METODI

Davra suhbatida ma'ruzachi o'qituvchi bosh tashkilotchi bo'lib qoladi. Davra suhbatlari ko'pincha talaba-o'quvchilarga tanish yoki yaqin mavzularda o'tkaziladi. Davra suhbatlari mavzulari, rejalari, savollari talaba- o'quvchilarga avvaldan bir necha kun oldin tarqatiladi.

Talaba-o'quvchilar uchun mustaqil tayyorgarlik ko'rishga, ularni bir-birlari bilan avvaldan o'zaro fikr almashishga, kutubxona, internetdan ayrim ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, kichik matn tuzish imkoniyati yaratiladi. Davra suhbatining afzalligi shundaki, har bir talaba-o'quvchi individual tayyorgarlik ko'radi. Har ikki tomon davrani o'tkazishga tayyorgarlik bilan keladi. Suhbatni o'qituvchi, goho lider talaba-o'quvchi olib borishi mumkin.

Davra suhbatlari oldindan dasturlangan dars jadvali asosida olib borilishi mumkin.

Davra suhbatining yana bir afzalligi shundaki, har bir talaba-o'quvchi o'z bilimini, og'zaki nutqini, shaxsiy fikrini emin-erkin namoyish etishiga muhit yaratiladi. Talaba-o'quvchi va o'qituvchining shaxsiy ma'suliyati oshadi, ham o'qish, ham o'rgatish yonma-yon davom etadi. Materialni o'qish, o'rganish, o'zaro fikr almashishga, o'zlashtirishga motiv oshadi. Bilimni olish, uning o'zlashtirilishi kafolatlanadi.

DAVRALAR METODI

Talabalar davra qurib o'tirib taklif etilgan savolni ketma-ket emas, balki bilganlar galma-gal izohlab berishadi. Bunda har bir talaba o'z fikrini bayon qilib, muhokamaga foydali ulush qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladi, chunki barcha qatnashchilarning fikrlarini bilish muhim. So'zga chiquvchilarning gaplariga munosabat bildirish hech kimga, jumladan o'qituvchiga ham ruxsat etilmaydi. Oxirida hammaga ularning ishtirok etganliklari uchun tashakkur bildiriladi va fikrlar umumlashtiriladi. Davra metodidan darsning boshi va oxirida foydalanish qulay.

MUNOZARA METODI

Disput- bu ikki yoki ko'proq kishilarning keskin chegaralangan qoidalar doirasida og'zaki olib boriladigan bahsi, munozarasi, masala talashuvidir. Disput mavzusiga tayyorgarlik ko'rish uchun o'tkazishdan oldin talaba-o'quvchilarga ma'lum qilinadi.

Talaba-o'quvchilarga bilim berishga mo'ljallangan disputda kamida bitta rais va ikki guruhning har biridan bir nafardan so'zlovchi qatnashadi. Disputni ochuvchi birinchi talaba qo'yilgan taklifni ma'qullab chiqsa, ikkinchisi unga qarshi chiqadi, ya'ni opponent bo'ladi.

So'zlovchilarga 10 minutdan, har ikki guruhdan ikkitadan ortiq bo'lmagan qo'shimcha qilishga chiqadigan talabalarning har biriga 5 minutdan vaqt beriladi. Ikki marta so'zga chiqishga ruxsat etilmaydi. So'zga chiquvchilarning barchasi raisga murojaat etishadi va uning qarori qat'iy bo'lib, disputning mavzudan chetga chiqib ketmasligini nazorat qiladi.

MUNOZARALAR O'TKAZISH TEXNOLOGIYASI

Munozaralarni tashkil etish va o'tkazish tashkilotchidan juda jiddiy tayyorgarlikni, ijodiy muhit yaratishni talab etadi. O'qituvchi ilgari munozaraning mavzusini, uni o'tkazish rejasini, vaqtlarini talaba-o'quvchilar bilan o'zaro kelishib oladi.

Talaba-o'quvchilarga o'quv yili boshlanishida munozara mavzulari rejasi e'lon qilinib, ularga etkaziladi. Ularning tayyorgarlik ko'rishlari uchun vaqt beriladi. Munozara muhokamasiga ma'muriyat, mahalla faollari, mashhur mutaxassislar taklif etiladi. Munozaraning boshlovchisi tayinlanadi. Boshlovchi juda keng qamrovli bilimga ega bo'lishi kerak.

Munozara davrida vujudga keladigan muammoli masalalar, ayniqsa, chigal fikrlar bo'yicha ularni chuqur tahlil qilish qobiliyatiga ega ekspertlar taklif etiladi. Munozarani olib borganda uning ishtirokchilarini qiziqtirib, qovushtirib, boshqarib, zarur yo'llanmalar berib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan munozara jarayonida to'g'ri xulosalar chiqarish juda katta ma'suliyat talab etadi.

Munozaralar mavzuga qiziqish bildirgan guruhlarini qo'shib, aksincha holda esa, ularni guruhlariga b o'lib, zarur bo'lgan ayrim hollarda katta zallarda, katta auditoriyalarda olib boriladi. Munozaralar demokratik, oshkoralik, tenglik, samimiylilik, hamkorlik ham ijodkorlik, bir-birini qo'llash ruhiyatida olib borilishini ta'minlash yaxshi natijalar beradi. Munozara erkin fikr yuritishni, o'z shaxsiy pozitsiyasida turishga o'rgatadi. Eng muhimi, talaba-o'quvchini mustaqil mutolaaga, fikr almashuv orqali uzluksiz o'z bilim va malakasini oshirishga olib keladi.

BILAMAN. BILISHNI XOHLAYMAN. BILIB OLDIM METODI

Bu metod leksiya darslar uchun qulay. O'qituvchi mavzu bo'yicha asosiy tushunchalar va iboralar ro'yxatini kodoskopga o'xshash biror texnik vosita yordamida talaba-o'quvchilarga taqdim etadi. Talaba-o'quvchilar o'zlari biladigan va bilmaydigan tushunchalar va iboralar bilan namunadagi jadvalni to'ldiradilar:

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

Ro'yxatga kirmagan, biroq dars jarayonida yangidan paydo bo'lgan talaba uchun notanish tushuncha va iboralar ham jadvalning ikkinchi ustuniga qo'shimcha ravishda qayd etilib boriladi.

Talaba-o'quvchining asosiy diqqat e'tibori jadvalning ikkinchi ustunidagi bilimlarni egallashga qaratiladi. Talaba- o'quvchi darsni diqqat bilan tinglab jadvalning ikkinchi ustunidagi tushuncha va iboralarni bilib va yozib oladi hamda o'zlashtirgan savol to'g'risidagi uchinchi ustunga «Q» belgi qo'yadi, boshqalari bo' sh turadi. Agar dars jarayonida ikkinchi ustundagi ayrim tushuncha va iboralar o'rganilmasdan qolib ketsa, ular o'qituvchidan so'rab yoki mustaqil ravishda o'rganib olinadi.

Bu usul talaba-o'quvchida bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha o'z-o'zini nazorat qilish, darsdayoq tegishli ma'lumotlarni egallab olishga intilish, axborot resurslari ustida mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

2.3 . “Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini ishlash”

mavzusini o'qitish bo'yicha ishchi o'quv reja tuzish.

Qalamtasvir fani-tasviriy san'at yo'nalishi bo'yicha kasb-hunar kollejlarda o'qitiladigan maxsus fanlardan biri hisoblanadi.

“Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini ishlash” mavzusi oquy dasturining 2-bosqichiga tegishli bo'lib, mavzyny o'qitish bo'yicha 2 soatga mo'ljallangan nazariy darslar va 6 soatga mo'ljallangan amaliy ish o'tilishi rejalashtirilgan.

Bitiruv ishida biz tomondan ushbu mavzuni o'qitish rejasi quyidagicha ishlab chiqildi:

T/ r	Mavzular nomi	Umumiy yuklama,soat	Darslar turi bo'yicha soatlar	Mustaqil	aqil	ish						
							Hammasi	Jam	Nazari	Amali	Lab	Semin
1.	“Odam yarim qomatini qo'llaribilan qalamtasvirini ishlash ”		2	6	-	-	-					
	Mavzusi											
	Jami:	8	2	6	-	-	-					

Mavzu: “Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini ishlash ”
mavzusini o’qitish uslubiyoti.

Nazariy darsni olib borish texnologiyasi

O’quv soati:2 soat	Talabalar soni:20 ta	
Mashg’ulot shakli	ma’ruza	
Ma’ruza rejasi	1. Odam portretini chizishga qo’yiladigan talablar. 2. Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini ishlash bosqichlari.	
O’quv mashg’ulotining maqsadi	Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini ishlashga qo’yiladigan talablarni o’rganish, portret ishlash bosqichlari va odam yarim qomatini qollari bilan chizish bosqichlari to’g’risida bilim, malaka va nazariy ko’nikmalarni shakllantirishdan iborat.	
Pedagogik vazifalar:	1.Odam yarim qomatini qollari bilan chizishga qo’yiladigan talablar bilan tanishtirish. 2Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini chizish bosqichlari haqida ma’lumotlar berish.	
O’qitish metodlari:	”Aqliy hujum”, og’zaki bayon, bahs, suhbat-munozara, ko’rgazmali qurollar	
O’qitish vositalari	Doska,daftar,kitob, plakatlar , kompyuter texnologiyalari, marker, kodoskop,skoch ,qalamda islangan portretlardan namunalar.	
O’qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta’minlangan o’qitish usullarini qo’llash mumkin bo’lgan o’quv xona	
Kutiladigan natijalar:	O’qituvchi	O’quvchi
	Belgilangan vaqt ichida	1. Odam portretini

	juda ko'p axborotlarni berishga erishadi.O'quvchining faolligini oshiradi, fanga, mavzuga qiziqish o'yg'otadi.Qisqa vaqt ichida bir qancha o'quvchini baholaydi.	chizishga qo'yiladigan talablar bilan tanishadi. 2.Odam portretini chizish bosqichlarini o'rganadilar. 3.Mustaqil o'qish,izlanishga, erkin mushohada qilishga,fikrlashga, tasavvur etishga ,o'z-o'zini nazorat qilishga o'rganadi,nutq madaniyati o'sadi va jamoa bilan ishlash ko'nikmasi shakllanadi.
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish.	

Nazariy darsning texnologik xaritasi

Mashgulotni o'tkazish bosqichlari , vaqt	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	O'quvchi
Mavzu bo'yicha dars o'tishga tayyorlanish (5- daqiqa)	1.1 Mavzuni aniqlaydi, maqsadini, kutiladigan natijalarni va baholash mezonlarini shakllantiradi.	
I-bosqich Kirish:avvalgi mavzu bilan	2.1 Yangi mavzuni o'tgan mavzu bilan bog'laydi. Ma'ruzani mavzusi, maqsadi rejasini (1-slayd) aytadi, erishiladigan	Tinglaydilar, yozib oladilar.

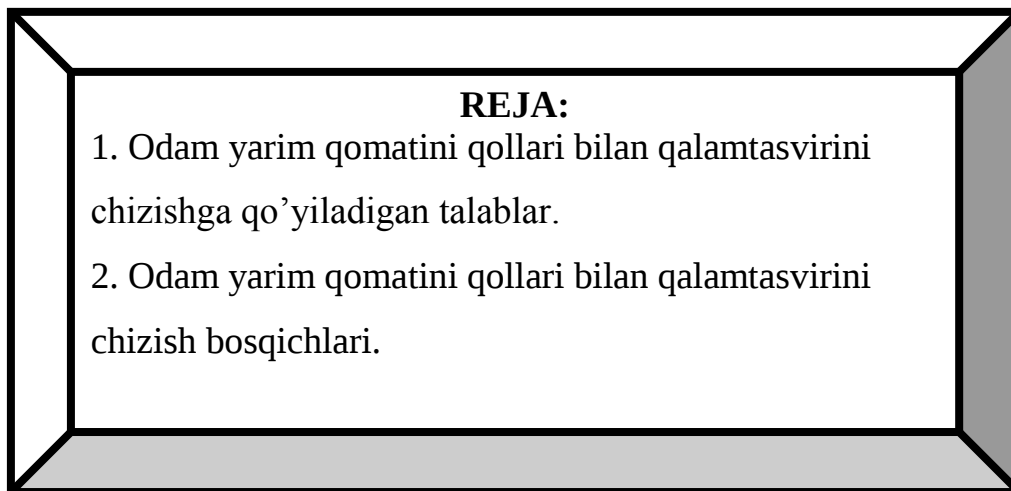
bog'lash.	natijalarni va baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	
Mavzuni o'rganishni motivatsiyasi (5 - daqiqa)	2.2 O'quvchilarni qiziqtirish va faollashtirish maqsadida: "Portret nima? Portret chizishning qanday qoidalari bor?" -degan savol bilan auditoriyaga murojaat qiladi.Talabalarga savol-javobda faol bo'lishlarini so'raydi.	Eshitadilar va berilgan savolga javob beradilar.
II-Asosiy bosqich (55 daqiqa) Ma'ruzaning birinchi uzviy savolini muhokamasi (15-20 daqiqa)	3.1.1 Talabalarga portret, uni chizishda naturachini kuzatib o'rganishning mohiyati, unga qo'yiladigan talablar to'g'risida umumiy ma'lumot beradi. Ko'rgazmali slaydlarni namoyish etadi.(2-slayd) Mashg'ulotni "Aqliy hujum"metodi asosida o'tkazishni e'lon qilib, uning mohiyatini tushuntiradi va qoidalarini doskaga yozib qo'yadi.(1-ilova)	Tinglaydilar.
1.Da'vat bosqichi	3.1.2 Ma'ruzaning birinchi uzviy savoli mazmuni bayon qilinadi. Odam portretini chizishga qo'yiladigan talablar, uni chizish bosqichlari yoritiladi.Talabalar bilimini chuqurlashtirish va mustaqil fikrlashga undash uchun "Odam yarim qomatini qollari bilan tasvirlashni nimadan boshlash kerak ?"- degan savol bilan	Eshitadilar,asosiy tushunchalarni yozadilar.

	murojaat qiladi.	
2.Anglash,tushuntirish bosqichi.	3.1.3Ma’ruzada eshitganlari asosida mushohada qilib, berilgan savolga o’z fikrlarini bildirishlari taklif qilinadi.	
3.Fikrlash,tafakkur bosqichi.	3.1.4 Savolni yozib olgandan so’ng, guruhni kichik guruhlariga ajratadi va g’oyalarni berishga buyruq beradi. Muhokamani borishini nazorat qiladi va yakunlaydi.	Kichik guruhlariga ajraladilar. Guruh ichidan sardorni tayinlaydilar. Guruh sardori taqdimot qiladi.
Ma’ruzaning ikkinchi savoli muhokamasi (15-20 daqiqa) Tushuntirish bosqichi	3.2.1 Odam yarim qomatini qollari bilan qalamtasvirini chizish bosqichlari to’g’risidagi nazariy ma’lumotlar ko’rgazmali slaydlar orqali namoyish etiladi(.3-slayd) O’qituvchi ” Odam yarim qomatini qollari bchizishga qo’yiladigan talablar va chizish bosqichlarini nazariy jihatdan o’rgandik. Endi odam portretini qalamtasvirda chizish bosqichlari bilan tanishamiz”-deb, mavzu mazmunini og’zaki bayon usulida , ko’rgazmali slaydlardan foydalanib bosqichma – bosqich tushuntiradi.Har bir bosqichni tushuntirgandan so’ng, o’quvchilarni	O’qituvchini tinglaydilar.

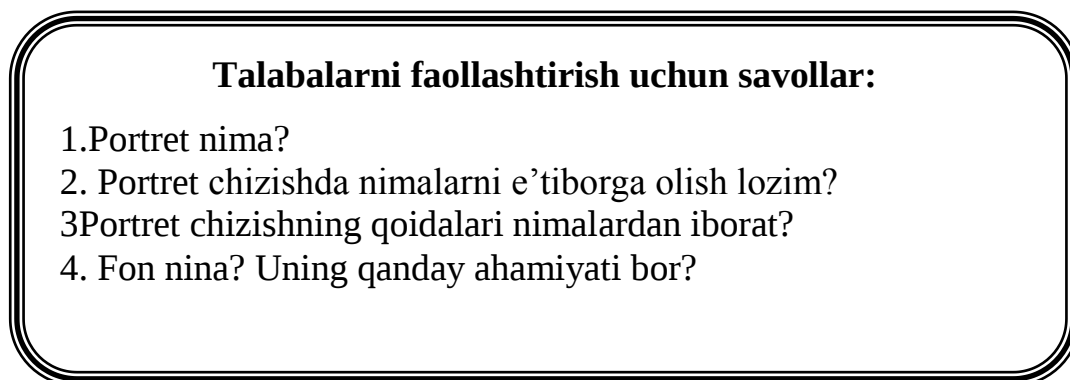
	faollashtirish maqsadida bahs-munozara tashkil etadi va savollar bilah murojaat qiladi.(2-ilova)	
2.Bahs-munozara bosqichi	3.2.2 Savolni o'quvchilar tomonidan muhokama etib, munozarada ishtirok etishlarini taklif etadi .	Munozarada ishtirok etadilar.
III.Yakuniy bosqich(10-15 daqiqa)	4.1.1 Darsni bajarilgan ishlar natijalariga ko'ra umumiy xulosalaydi,talabalarni darsda mavzu bo'yicha o'zlashtirish darajalarini aniqlash va baholash uchun "Blits – so'rov" varaqalarini tarqatadi.(3-ilova)	Eshitadilar, "Blits –so'rov" varaqalarini savollarini oladilar,yechis hga kirishadilar.
	4.1.2 Javoblarini yig'ib oladi ,guruh sardorlari yordamida baholash mezonlariga ko'ra javoblarni tekshiradi, (4-ilova)baholarni e'lon qiladi.	"Blits –so'rov" varaqalarini savollarini yechib, o'qituvchiga topshiradilar,ba holarni eshitadilar,xato larni aniqlaydilar.
	4.1.3 Uyga vazifa beradi. Mavzu bo'yicha konspekt tuzib kelish.	Uyga vazifani yozib oladilar.

Mavzuni o'qitishda qo'llaniladigan vizual materiallar.

1-slayd

(1-ilova)

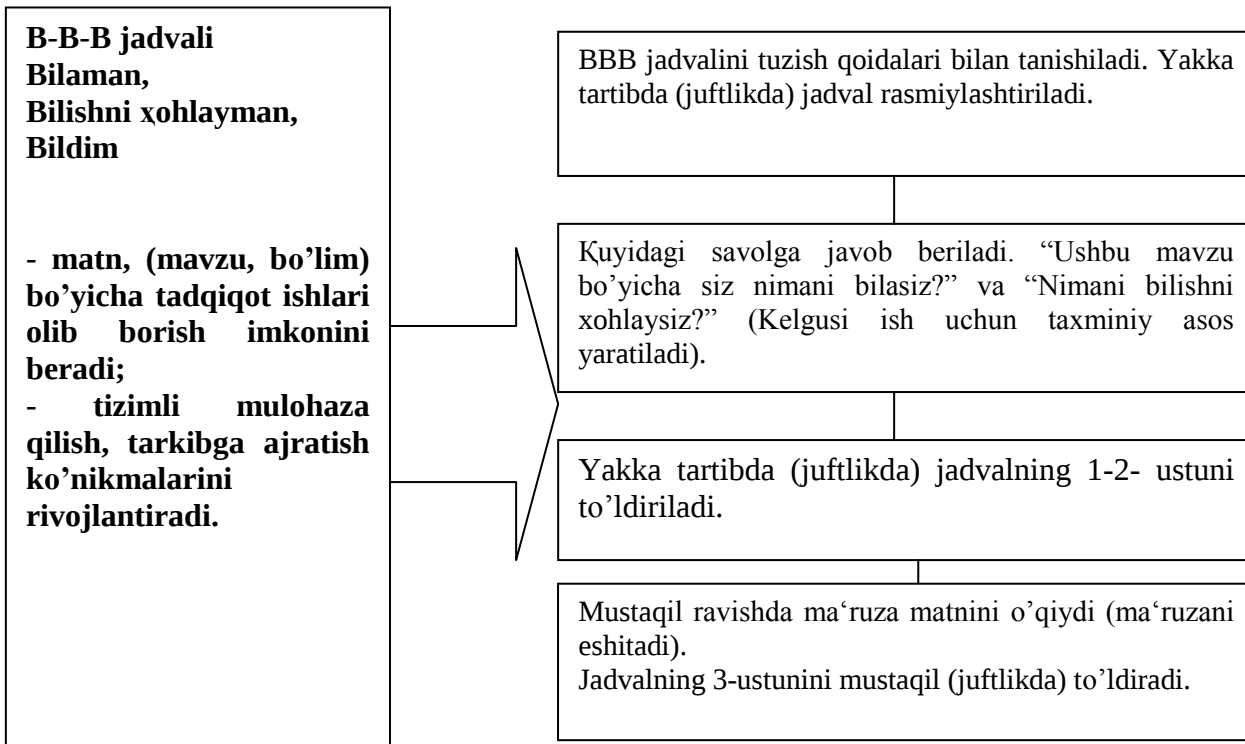
(2-ilova)

“Aqliy hujum” metodining qoidalar:

1. Har qanday o'zaro baholash va tanqidga yo'l qoyilmaydi!
2. Taklif etilayotgan fikrlarni baholashga shoshilmang!
3. Tasavvurga erk bering!
4. O'rtoqlaringizni fikrini hurmat qiling!
5. Qancha fikr va g'oyalar ko'p bo'lsa shuncha yaxshi!
6. Agar fikrlar takrorlansa, ajablanmang va jahlingiz chiqmasin!
7. Boshqalar fikrini tanqid qilmang!
8. Fikrlarning ko'pligi yangi fikrlarni tug'ilishiga sabab bo'ladi!
9. Fikrlaringizda bir oz shubha bo'lsa ham, ularni aytishga harakat qiling.

3-ilova)

“B-B-B” metodining qoidalar

(4-ilova)

Mavzu bo'yicha asosiy tayanch so'zlar va tushunchalar.

1. Portret.
2. Kuzatish.
3. Konstruksiya qurish.
4. Portret chizishning birinchi bosqichi.
5. Portret chizishning ikkinchi bosqichi
6. Portret chizishning uchinchi bosqichi
7. . Portret chizishning to'rtinchi bosqichi

(5-ilova)

B-B-B jadvali.

Bilmayman

Bilishni hohlayman

Bilib oldim

(6-ilova)

Blits-so'rov varaqasi

T/r	Savollar	Javollar
1.	Portret chizishda nimalarni e'tiborga olish lozim?	
2.	Konstruksion qurish nima? Uning qanday ahamiyati bor?	
3.	Portret chizishning qanday qoidalari bor ?	
4.	Portret chizish nechta bosqichdan iborat?	
5.	Odam portretini chizishda nisbatlar qanday topiladi ?	

Baholash mezonlari

T r	Baholanadigan faoliyat	Ajratilgan ball	Maksimal ball
1	Uyga berilgan vazifa bo'yicha og'zaki savollarga to'g'ri javob bergani uchun	1ball	1
2	-eng ko'p g'oya bergani uchun; - to'g'ri g'oya bergani uchun; -tahlil vaqtida o'z g'oyasini asoslashdagi faolligi uchun;	Har bir berilgan g'oya uchun- 1balldan Berilgan to'g'ri g'oya uchun -1ball	4
5	Mavzu bo'yicha yakuniy "Blits-so'rov " topshiriqlarini bajargani uchun	Har bir topshiriqqa to'g'ri javobu uchun- 0,5balldan	5
	Jami:		10
	"5"-baho	10-8,6 ball	
	"4" -baho	8,5-7,1 ball	
	"3" -baho	7-5,6 ball	
	"2" -baho	5,5 balldan past	

Xulosa

Men o'z ishimda "Qalamtasvir" fani bo'yicha odam yarim qomatini qo'llari bilan tasvirlashni bosqichma-bosqich chizish usullarini tushuntirishga harakat qildim. Bu usullardan orqali rasm chizishning qonun qoidalari: qog'oz sathiga joylashtirish, konstruktiv qurish, yorug'- soya, tushuvchi va shaxsiy soya, blik va shu'la kabilarni yoritishga harakat qildim.

-O'quvchilarda ijodkorlik, rassomlik qobiliyatlarini shakllantirishda

"Qalamtasvir" darslarining tutgan o'rni yoritildi.

- Qalamtasvir tushunchasi va ularni ishlash xususiyatlari to'g'risida ma'lumotlar keltirish ishlab chiqildi.

- ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning mohiyati yoritildi va ko'rib chiqildi..

- "Qalamtasvir" darslarida qo'yiladigan zamonaviy talablarni belgilanib amalga oshirildi.

-Tasviriy san'atni o'qitishda talabalarni milliy qadriyat ruhida tarbiyalash bosqichlari ko'rib chiqildi.

Ish jarayonida juda ko'p narsalarni o'rgandim. O'tilgan mavzu va amaliy ishlar yordamida o'z bilimimni mustahkamladim.

Ushbu yaratilgan materiallar talabalarga etkazilsa, bilimlarining sifati oshadi deb o'ylayman. Bu materiallarni o'zlashtirgan har bir talaba "Qalamtasvir" fani bo'yicha talab darajasidagi bilimga ega bo'ladi.

Mavzu yuzasidan materiallar to'plash jarayonida ko'plab adabiyotlarni o'qishga, o'rganishga to'g'ri keldi. Natijada menda fanga bo'lgan qiziqishim yanada oshdi.

Ish jarayonida pedagoglik kasbining naqadar ma'suliyatliligi, javobgarligi shuningdek, o'ta sharafli kasb ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qildim. Men ishim yuzasidan bilimimni, mahoratimni oshirishga va mustahkamlashga erishdim. Buning uchun o'z ustozlarimga minnatdorchilik bildiraman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

RO'YXATI:

1. I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T. 1998 yil
2. I.A.Karimov. Barkamol avlod orzu T. 1999 yil.
3. B.Boymetov “Qalamtasvir”
4. Azimova. B. Natyurmort tuzish metodikasi. T. 1984 yil.
5. Apuxtin O. Tasviriy san'at asoslari. T. 1978 yil.
6. Amanullayev. A. Xomaki tasvirlar. Nam. 1992 yil.
7. Bulatov S. S. Ashirova M.O. Amaliy san'at qisqacha lug'ati.
8. Qobuslar bosh taxririya, 1992 yil.
9. Beda. V. Rangtasvir. M. 1968 yil.
10. Borsh K. Qalamtasvir. M. 1974 yil.

Қарши Давлат университети, Касбий таълим факультети Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси йўналиши талабаси Саидов Тўраҳоннинг **“Одам ярим қоматини қўллари билан қаламтасвирда ишлаш мавзусини ўқитиш услубиёти”**
мавзусида ёзган битирув малакавий ишига
ТАҚРИЗ

Ушбу битирув малакавий иши тасвирий санъат йўналишидаги санъат коллежлари ҳамда мактаблари учун “қаламтасвир” фанидан “Одам ярим қоматини қўллари билан қаламтасвирда ишлаш” мавзусини интерфаол методлари асосида ўқитиш услубиятини ишлаб чиқишдан иборат.

- Ўқувчиларда ижодкорлик, рассомлик қобилиятларини шакллантиришда “Қаламтасвир дарсларининг тутган ўрнини ёритиш .

- Қаламтасвир тушунчаси , ва уларни ишлаш хусусиятлари тўғрисида маълумотлар келтириш

- таълим самарадорлигини оширишда замонавий педагогик технологияларни қўллашнинг моҳиятини ёритиш.

- “Қаламтасвир” дарсларида қўйиладиган замонавий талабларни белгилаш.

Малакавий ишнинг объекти сифатида касб-хунар коллежлари, педагогика институтлари ва университетларининг “Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси” йўналиши талабалари танлаб олинган.

Мазкур битирув малакавий иши юқорида кўрсатилган тавсиялардан келиб чиқиб Тасвирий санъат йўналишидаги санъат коллежларида махсус фанларни ўқитишда, амалиёт даврида ,тўғарак раҳбарлари, ўқувчилар ва шу соҳага қизиқувчилар фойдаланиши учун тавсия этиш мумкин.

**Қарши санъат коллежи дастгоҳли рангтасвир
ва декоратив амалий санъат кафедраси мудири:**

Р.Алибоев

Қарши Давлат университети, Касбий таълим факультети Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси йўналиши талабаси Саидов Тўраҳоннинг **“Одам ярим қоматини қўллари билан қаламтасвирда ишлаш мавзусини ўқитиш услубиёти”**
мавзусида ёзган битирув малакавий ишига
ТАҚРИЗ

Ушбу битирув малакавий иши тасвирий санъат йўналишидаги санъат коллежлари ҳамда мактаблари учун “қаламтасвир” фанидан “Одам ярим қоматини қўллари билан қаламтасвирда ишлаш” мавзусини интерфаол методлари асосида ўқитиш услубиятини ишлаб чиқишдан иборат.

- Ўқувчиларда ижодкорлик, рассомлик қобилиятларини шакллантиришда “Қаламтасвир дарсларининг тутган ўрнини ёритиш .

- Қаламтасвир тушунчаси , ва уларни ишлаш хусусиятлари тўғрисида маълумотлар келтириш

- таълим самарадорлигини оширишда замонавий педагогик технологияларни қўллашнинг моҳиятини ёритиш.

- “Қаламтасвир” дарсларида қўйиладиган замонавий талабларни белгилаш.

Малакавий ишнинг объекти сифатида касб-хунар коллежлари, педагогика институтлари ва университетларининг “Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси” йўналиши талабалари танлаб олинган.

Мазкур битирув малакавий иши юқорида кўрсатилган тавсиялардан келиб чиқиб Тасвирий санъат йўналишидаги санъат коллежларида махсус фанларни ўқитишда, амалиёт даврида ,тўғарак раҳбарлари, ўқувчилар ва шу соҳага қизиқувчилар фойдаланиши учун тавсия этиш мумкин.

**ҚДУ ўқитувчиси,
Ўзбекистон Бадий Академияси
бадий ижодкорлар уюшмаси аъзоси.**

Н. Бердиев.

